

DİL-SÖZ

çəlalngi



Filologiya elmləri doktoru, professor
BULUDXAN XƏLİLOVUN
tərtibat və təqdimatında

Bakı – 2013

Buludxan Xəlilov

DİL – SÖZ ÇƏLƏNGİ.

Bakı, “Bakı Çap Evi” nəşriyyatı, 2013, 182 səh.

Kitaba görkəmli şəxsiyyətlərin, ictimai-siyasi xadimlərin, şairlərin, yazıçıların, filosofların bir qismindən, türk dillərinin müştərək yazılı abidələrindən – Əhməd Yügnəkiddən, Yusif Balasaqunludan, Cəlaləddin Rumidən, Əbu Turxandan, “Oğuznamədən” dillə bağlı seçmələr salınmışdır. X-XI əsr Qədim Şərq ədəbiyyatının ilk nümunələrindən olan “Qabusnamə”dən, XI əsrin məşhur tarixi – ədəbi abidəsi “Siyasətnamə”dən bəzi örnəklər verilmişdir. Bundan başqa, kitabda türk dilləri - Azərbaycan, türk, türkmən, qaqauz və s. dillərlə bağlı seçmələr toplanmışdır.

Kitab geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

© B.Xəlilov, 2013

Ön söz

Dil – söz barəsində indiyə qədər çox deyilib və yazılıbdır. Həmin deyilənlər də, yazılanlar da elə dilin özünün fərqli üslublarda olan modelidir. Bu modellər vasitəsilə dil nəyisə işarə edir, göstərir, anladır və başa salır. Ünsiyyət prosesində insan dil – söz vasitəsilə informasiya alır. Dinləyicinin aldığı informasiya dil – söz vasitəsilə mənimsənilir, fikir yaradır, mövqe üzə çıxarır, adekvat münasibətlərin yaranmasını mümkün bir hala çevirir. Dil – söz olmazsa, fikirlərin mübadiləsi olmaz. Tərəflər arasında dialoq yaranmaz. Mübahisələr, sorğu – suallar qeyri-mümkün olar. Nəticədə insanlar bir – biri ilə əməkdaşlıq edə bilməz.

Dil – söz hər bir şəxs üçün potensialdır. Yəni dil – söz imkan verir ki, hər bir şəxs öz potensialını, imkanlarını üzə çıxarsın, ortaya qoya bilsin. Odur ki, şair şair kimi, yazıçı yazıçı kimi, alim alim kimi, adi bir insan çox sadə bir formada dilin – sözün imkanlarından istifadə edir, dilin – sözün təsir gücünə tabe olur.

Dil – söz ucada dayanır. Fikirdə, mövqedə, azad olan hər bir kəs dilin mənə gözəlliyi, təsir qüdrəti qarşısında acizdir.

Dil – söz heç kəsin dəyişdirə bilmədiyi bir təmdir. İndiyə qədər dil – söz barəsində deyilənlər isə bu təmin tərkib hissələridir, elementləridir. Bu mənada dil–söz barəsində deyilənlərin bir qismini toplayıb ona “Dil – söz çələngi” adını verdik. Dildən – sözdən, müdrik fikirlərdən toxunan bu çələngi dil – söz barəsində görkəmli şəxsiyyətlərin, ictimai–siyasi xadimlərin, şairlərin, yazıçıların, filosofların bir qisminin əsərlərindən parçalarla süslədik. Buraya “Qabusnamə”dən, “Siyasətnamə”dən, Əhməd Yügnəkidən, Yusif Balasaqunludan, Mövlana Cəlaləddin Rumidən, Əbu Turxandan, “Oğuznamə”dən dil – söz barəsində seçmələr daxil etdik, türk dünyasının bir qisim şairlərindən nümunələr topladıq. “Dil – söz çələngi”ni bir ərməğan olaraq dəyərli oxuculara təqdim edirik.

Buludxan Xəlilov,
filologiya elmləri doktoru, professor

Yüz illərin
DİL – SÖZ
barəsində hikməti

...Türk ulusunun fəsihlərinə ulu həqiqət sübut elədim ki, öz söz, ibarələrimin həqiqətindən və öz dil və lüğətlərinin keyfiyyətindən vaqif olsunlar.

**Əlişir Nəvai (1441-1501),
özbək şairi, dövlət xadimi**

Fəsahtli kəlam ondan ibarətdir ki, müxtəsər və aydın olsun.

**Mizrə Fətəli Axundzadə (1812-1878),
Azərbaycan dramaturqu, maarifçi, filosof**

Gözəl söz qısa və dərin olmalıdır.

**Servud Anderson (1876-1941),
Amerika yazıçısı**

Dil dünyanın ən yaxşı və ən pis ünsiyyət vasitəsidir.

**Avreli Avqustin (354-430),
qədim Roma filosofu, xristian teoloqu**

*Fikirlər yalnız ağıllı danışan adamların dilində də-
yəmə minə bilər.*

**Onore de Balzak (1799-1850),
fransız yazıçısı**

*Qulaq asmağı bacaran adam üçün söz xəzinə qədər
qiymətlidir.*

**Knut Bekker (1893-1974),
Danimarka yazıçısı**

*Millətin dühası, ağılı və ruhu onun zərb – məsəllərin-
də üzə çıxır.*

**Frensis Bekon (1561-1626),
ingilis alimi**

*Mülayim insanın danışığı da, hərəkətləri də müla-
yim olur.*

**Edmund Berk (1729-1797),
ingilis publisisti, siyasi xadim**

Baş a düşmədiyimizi izah edə bilmərik.

**Suzanna Broan (1807-1887),
fransız aktrisası**

Aydın düşünən adam fikrini də aydın izah eləyir.

**Nikola Bualo (1636-1711),
fransız şairi və tənqidçisi**

Rəsmi və təmtəraqılı nitq, pərıldasa da, adamı isitməyən büllur çilçırağa bənzəyir.

**Pyer Buast (1765-1824),
fransız dilçi - leksikoqraf**

Demədiyimi həmişə deməyə bilərəm, dediyimi isə dana bilmərəm.

**Əbdürrəhman Cami (1414-1492),
fars şairi, filosof**

Hamı danışır, amma az adam gözəl danışa bilir.

**Samuel Conson (1709-1784),
ingilis şairi, tənqidçisi, leksikoqraf**

Gözəl nitq şeir kimi ovsunlayır.

**Devid Star Cordan (1851-1931),
Amerika pedaqoqu**

Nitqin son məqsədi insanları inandırmaqdır.

**Filip Dormer Çesterfild (1694-1773),
ingilis siyasi xadimi, yazıçı**

*Üç şey: atılmış ox, deyilmiş söz və keçmiş günlər heç
vaxt geri qayıtmır.*

**Georq Fridrix Daumer (1800-1875),
alman şairi, filosof**

Söz işin kölgəsidir.

Demokrit (e.ə.460-370), qədim yunan filosofu

*Nə qədər çox danışsan, əsas fikirdən bir o qədər
uzaqlaşmış olarsan.*

**Aleksandr Düma (1802-1870),
fransız yazıçı**

Adam nə qədər ağıllı olsa da, çox danışarsa, axırda axmaq bir söz deyəcək.

**Aleksandr (oğul) Düma (1824-1895),
fransız yazıçısı**

*Kürsü məlumat tələb edir, kürsü cəsarət tələb edir
və kürsü səmimi inam tələb edir.*

**Süleyman Dəmirəl (1924),
Türkiyə Cümhuriyyətinin 9-cu Prezidenti,
ictimai – siyasi xadim**

*Nitq böyük qüvvədir; o, inandırır, fəaliyyət göstər-
məyə sövq və məcbur edir.*

Ralf Emerson (1803-1882), Amerika şairi, filosof

*Gözlər bir şey, dil başqa şey deyəndə təcrübəli adam
birinciyə daha çox inanır.*

Ralf Emerson (1803-1882), Amerika şairi, filosof

*Gözəl sözlərin arxasında çox çirkin əməllər, əzəmət-
li görkəmin arxasında miskin bir qəlb gizlənmə bilər.*

Ezop (e.ə.VI əsr), qədim yunan təmsilçisi

Ağıllı o adamdır ki, dinləməyi və əməl etməyi bacarır.

**Əbül – Fərəc əl –İsfahani (897-967),
ərəb şairi, alim**

Hər bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir.

**Heydər Əliyev (1923-2003),
Azərbaycan xalqının ulu öndəri, ümummilli lider**

Dil yarası qılınc yarasından betərdir.

Ceffri Fenton (1539-1608), ingilis siyasətçisi

Sözün düşməni yalandır.

Teodor Fontane (1819-1898), alman şairi

İnsan heyvandan əsasən nitq qabiliyyətinə görə seçilir.

Anatol Frans (1844-1924), fransız yazıçısı

Adam kimi fikirləşməsən də, heç olmasa, adam kimi danış.

Anatol Frans (1844-1924), fransız yazıçısı

Söz ovsunundan güclü ovsun yoxdur.

Anatol Frans (1844-1924), fransız yazıçısı

Artıran söz qədrini sidq ilə qədrin artırır,

Kim nə miqdar olsa, əhlin eylər ol miqdar söz.

Məhəmməd Füzuli (1494-1556),

Azərbaycan şairi, mütəfəkkir

Gər çox istərsən, Füzuli, izzətin, az et sözü,

Kim çox olmaqdan qılıbdır, çox əzizi xar söz.

Məhəmməd Füzuli (1494-1556),

Azərbaycan şairi, mütəfəkkir

Sözün, şeirin qiyməti onun düzlüyündədir.

Məhəmməd Füzuli (1494-1556),

Azərbaycan şairi, mütəfəkkir

Hər kəs öz dilinin altında gizlənmişdir.

Harun - ər – Rəşid (766-809),

Abbasilər sülaləsinin V xəlifəsi

Dil insanın evidir.

Martin Haydegger (1889-1976), alman filosofu

Ya yaxşı danış, ya da ağıllı ol – sus

**İohann Herder (1744-1803),
alman filosofu, ədəbiyyatşünas, yazıçı**

Alman dili əslində çox zəngindir, lakin alman danışığı dilində biz bu sərvətin yalnız onda birindən istifadə edirik; ona görə belə çıxır ki, guya biz dil sarıdan kasıbıq; Fransız dili əslində çox zəngin dil deyil, lakin fransızlar onun demək olar ki, bütün imkanlarından istifadə edə bilirlər; buna görə onların dili söz sarıdan zəngin görünür.

Henrix Heyne (1797-1856), alman şairi

Ən yaxın dostlarınızla da danışarkən nitqinizə müəyyən sərhəd qoyun. Bununla siz aranızdakı sevgi və hörməti qorumuş olarsınız.

Con Holms (1879-1964), Amerika yazıçısı

Gözəl deyilmiş bütün sözlər, kim tərəfindən deyilməsindən asılı olmayaraq, hamıya məxsusdur.

Kvint Flakk Horatsi (e.ə.65-e.ə.8), qədim Roma şairi

Həqiqətləri daşımağa hamının gücü çatmır.

**Nataniel Horton (1804-1864),
Amerika yazıçısı**

Bir – birimizin dilini başa düşsəydik, anlaşılmazlıqlar aradan qalxardı.

**İohann Volfqanq Höte (1749-1832),
alman şairi, mütəfəkkir, təbiətşünas**

Danışmaq ehtiyac, qulaq asmaq sənətdir.

**İohann Volfqanq Höte (1749-1832),
alman şairi, mütəfəkkir, təbiətşünas**

Ağıllı cavab istəyirsənsə, ağıllı sual ver.

**İohann Volfqanq Höte (1749-1832),
alman şairi, mütəfəkkir, təbiətşünas**

Şirin sözlər yaranı sağaldan məlhəmə, acı sözlər yaranın gözünü qoparan xəncərə bənzəyir.

Viktor Mari Hüqo (1802-1885), fransız yazıçısı

*Söz vardır, kəsdirir başı,
Söz vardır, kəsər savaşı*

**Şah İsmayıl Xətai (1487-1524),
Azərbaycan hökmdarı, şair**

*Bəzən yerində deyilmiş bircə söz qatili cinayətdən,
pis adamı pislikdən, zalımı zülm etməkdən, hikkəlini
hikkədən çəkindirir.*

Karl İmmerman (1796-1840), alman şairi

Danışan əkər, dinləyən biçər.

Cin İngelou (1820-1897), ingilis yazıçısı, şair

Çox düşünən az danışır.

Uilyam Uolles İrvin (1875-1959), ingilis yazıçısı

*Arıların vızıldamasının səbəbi onların danışa bilmə-
məsidir.*

Henri Kaldervud (1830-1879), İsveç filosofu

Aristotel – “gözəl söz nədir?” sualına cavab olaraq,

- “məntiqə uyğun, qulaq asanları inandıran, eyni zamanda heç kəsin xətrinə dəyməyən söz gözəldir” – demişdir.

**Şarl Aleksandr Kalonn (1734-1802),
Fransanın dövlət xadimi**

Danışarkən əllərini hara qoyacağını bilməyən adam bu əllərlə ağızını örtərsə, həm öz canı qurtarar, həm də biz xilas olarıq.

**Şarl Aleksandr Kalonn (1734-1802),
Fransanın dövlət xadimi**

Hər cür mübahisədən ilandan və ya zəlzələdən qaçdığı kimi qaç.

**Deyl Karnegi (1888-1955),
insan münasibətləri, psixologiya üzrə
Amerika mütəxəssisi**

Başqalarına xoş gəlmək üçün danışmayın.

**Deyl Karnegi (1888-1955),
insan münasibətləri, psixologiya üzrə
Amerika mütəxəssisi**

Qulaq asmağı bacarmayana qulaq asmazlar.

**Deyl Karnegi (1888-1955),
insan münasibətləri, psixologiya üzrə
Amerika mütəxəssisi**

Birinin qəlbini ələ almaq istəyirsənsə, ona xoşu gələn mövzulardan danışmasına imkan ver.

**Deyl Karnegi (1888-1955),
insan münasibətləri, psixologiya üzrə
Amerika mütəxəssisi**

Həmsöhbətinin ürəyincə danış

**Deyl Karnegi (1888-1955),
insan münasibətləri, psixologiya üzrə
Amerika mütəxəssisi**

Nitq söyləmək səfərə çıxmağa bənzəyir; səfərə çıxmazdan qabaq necə hazırlıq görürüksə, nitqə də o cür hazırlaşmaq lazımdır.

**Deyl Karnegi (1888-1955),
insan münasibətləri, psixologiya üzrə
Amerika mütəxəssisi**

Ərdəmin başı dildir.

**Mahmud Kaşğarlı (XI əsr),
türkoloq alim, məşhur “Divani lüğət – it – türk”
(1077) əsərinin müəllifi**

Çox danışan dinləyənləri yorur və mübahisə doğurur.

**Konfutsi (e.ə.551-479),
qədim Çin mütəfəkkiri**

Bilikli adam müəyyən sistemə əsasən danışır.

**Konfutsi (e.ə.551-479),
qədim Çin mütəfəkkiri**

Lazımsız mübahisəni kəsməyin yolu razılışmaqdır.

**Konfutsi (e.ə.551-479),
qədim Çin mütəfəkkiri**

*Danışarkən üç məqama diqqət vermək lazımdır:
başqası danışanda onun sözünü kəsməmək; danış-
maq növbəsi çatanda susmamaq; danışarkən əl – qol
atmamaq.*

**Konfutsi (e.ə.551-479),
qədim Çin mütəfəkkiri**

Söz doğru, hərəkət isə qəti olmalıdır.

**Konfutsi (e.ə.551-479),
qədim Çin mütəfəkkiri**

Dil oddan da pis yandırır.

Oqüst Kont (1798-1857), fransız filosofu

*Dolaşmış danışmağı hamı bacarır, aydın danışmağı
isə çox az adam.*

Qalileo Qalilei (1564-1642), italyan alimi

*Söylədiyimiz gözəl sözlərin bəhərini gələcəkdə gö-
rəcəklər.*

**Mahatma Qandi (1869-1948),
Hindistan milli – azadlıq hərəkatının
rəhbərlərindən biri**

*Bəzən bir söz, bir baxış, bir hərəkət şeir qədər mə-
nalı olur.*

**Bill Qold (1912-1997),
Amerika jurnalisti**

Deməyə sözü olmayanlar nə xoşbəxtdir!

Tomas Qonzaqa (1744-1807), Portuqaliya şairi

Dünyada elə bir hikmət yoxdur ki, onu sadə və aydın sözlərlə ifadə edə bilməyəsən.

Maksim Qorki (1868-1936), rus yazıçısı

Bəzən nə danışdığın deyil, necə danışdığın əhəmiyyətli olur.

Maksim Qorki (1868-1936), rus yazıçısı

Ey Rəbbim! Dilimdəki düyünləri aç ki, sözümlü yaxşı anlasınlar.

“Qurani – Kərim”dən

Səmimiyyətlə deyilən söz ürəklərə tez yol tapır.

**Jan Labrüer (1645-1696),
fransız yazıçısı, filosof**

Boşboğazlıq insanın cahilliyini göstərir.

**Qustav Lebon (1841-1931),
fransız fiziki, sosioloq**

Dil insanın daxilini göstərən güzgüdür.

**Vilhelm von Leybnits (1646-1716),
alman filosofu, riyaziyyatçı**

Danışmaq lazım gələndə yerdə susmaq qorxaqlıq əlamətidir.

**Avraam Linkoln (1809-1865),
ABŞ-ın 16-cı Prezidenti**

Ən məharətli nitq o nitqdır ki, onun yalanını tutmaq mümkün olmur.

Conaton Linn (1943), ingilis ssenaristi

Sözün yarısı onu deyənə, yarısı da qulaq asana məxsusdur.

Mişel de Monten (1533-1592), fransız filosofu, yazıçı

Səhv fikirləşmək yalnız fikrin sahibinə, səhv danışmağa hamıya ziyan vurur.

**Şarl Lui Monteskyö (1689-1755),
fransız filosofu, maarifçi, ictimai – siyasi xadim**

İti danışmaq darsa, düşünə - düşünə danışmaq yaxşıdır.

Tomas Mor (1478-1535), ingilis şairi, filosof

Sözlər aslan kimi cəsur, dovşan kimi səssiz, ilan kimi ovsunlu, ox kimi iti, əsa kimi düz və tərəzi kimi taraz olmalıdır.

Çarlz Moris (1861-1919), fransız şair və tənqidçisi

Natiq məqsədini irəlicədən bəyan edərsə, nitqi dinləyicilərə daha çox təsir göstərir.

Naməlum

Çox danışan çox səhv edir.

Naməlum

Bir millətin dilinə hücum etmək onun ürəyinə hücum etmək deməkdir.

Naməlum

Söz insan gücünün sərkərdəsidir.

Naməlum

Birisi ilə mübahisə edəndə çalış ki, sözlərin yumşaq olsun, dəlillərin möhkəm. Rəqibini susdurmağa yox, inandırmağa cəhd et.

Naməlum

Az bilib çox danışan bədxərclik edən yoxsula oxşayı.

**I Bonapart Napoleon (1769-1921),
Fransanın dövlət xadimi, imperator, sərkərdə**

Bəzən bircə söz də fırtına qopara bilər.

Fridrix Nitsşe (1844-1900), alman filosofu

*Gərək söz meydanı gen olsun müdam,
Atını dördnala səyirtsin ilham*

**Nizami Gəncəvi (1141-1209),
Azərbaycan şairi, mütəfəkkir**

*Sözün qanadları var, quş kimi incə - incə,
Dünyada söz olmasa, nəyə gərək düşüncə.*

**Nizami Gəncəvi (1141-1209),
Azərbaycan şairi, mütəfəkkir**

*Hər sözün xüsusi bir ölçüsü var,
Ölçüsüz söylənən söz qulaq yırtar.
Bir söz ki, qaşlara düyün vuracaq,
Gözəl söz olsa da, söyləmə, burax!*

**Nizami Gəncəvi (1141-1209),
Azərbaycan şairi, mütəfəkkir**

Ürəkdən gələn söz həmişə ürəklərə yol tapar.

**Nizami Gəncəvi (1141-1209),
Azərbaycan şairi, mütəfəkkir**

*Nə qədər sözüüm varsa, bənğu (əbədi) daşa həkk
etdim.*

“Orxon – Yenisey” abiləhdələrindən

*İnsanların böyük qismi fikirləşmədən, çox az qismi
fikirləşərək danışır.*

Əli Polad (1944), türkiyəli iş adamı

Yalnız yara öz təbii səsi ilə qışqırır.

Antonio Porkiyo (1921-?), ispan yazıçısı, şair

İnsanın gözəlliyi onun nitqindədir.

**Bencamin Praym (1733-1791),
Amerika yazıçısı, həkim**

Hər hansı xalqın xarakterini öyrənmək istəsən, ən əvvəl onun dilini öyrənməlisən.

**Pifaqor (e.ə.580-500),
qədim yunan filosofu, riyaziyyatçı**

Nitqin gücü az sözlə çox mənalara ifadə etməkdədir.

Plutarx (e.ə.46-126), qədim yunan filosofu, yazıçı

Deyirlər ki, adamlara iki qulaq və bir dil çox eşidib az danışmaq üçün verilmişdir.

Plutarx (e.ə.46-126), qədim yunan filosofu, yazıçı

“Bəli – xeyr” sözlərini demək çox asandır, ancaq bunları deməzdən öncə düşünmək lazımdır.

Protoqor (e.ə.480-410), qədim yunan filosofu

Gözəl geyinib qaba danışana – “ya danışdığın kimi geyin, ya da geyindiyin kimi danış” – deyiblər.

Protaqor (e.ə.480-410), qədim yunan filosofu

Heç vaxt fikirləşmədən danışma

Protaqor (e.ə.480-410), qədim yunan filosofu

Hikmətin kökü qəlbə, meyvəsi dildədir.

**Ptolemey (e.ə.II əsr),
qədim yunan riyaziyyatçısı,
astronom və coğrafiyaşünas**

Gözəl danışan natiqin çox danışdığı heç vaxt hiss olunmur.

Jül Renar (1864-1910), fransız yazıçısı

Həyatda çəkdiyim əzabların çoxu dilimin ucbatından olub.

David Rikardo (1772-1823), ingilis siyasi iqtisadçısı

Yalnız ölü dillər ölməzlik qazanır.

Antuan Rivarol (1753-1801), fransız yazıçısı

Nitqi çox bəzəsən, məqsəddən uzaq düşərsən.

Cəlaləddin Rumi (1207-1272), türk şairi, filosof

Sən deyirsən ki, sözlər gücsüzdür. Əgər sən haqlı-sansa, bu o deməkdir ki, sözlərin gücsüzlüyü haqqında dediyin sözlər də gücsüzdür.

Cəlaləddin Rumi (1207-1272), türk şairi, filosof

Az bilən çox, çox bilən az danışar.

**Jan Jak Russo (1712-1778),
fransız mütəfəkkiri, filosof, maarifçi**

Tarlanı əkmədən biçə bilmədiyini kimi, fikirləşmədən də danışa bilməzsən.

**Jan Jak Russo (1712-1778),
fransız mütəfəkkiri, filosof, maarifçi**

*Sanıram ki, yer üzünə işıq salan ulduzlar
Köçüb getmiş dühaların qocalmayan sözüdür.*

**Süleyman Rüstəm (1906-1989),
Azərbaycan şairi, ictimai – siyasi xadim**

Bir sözü başqasına deməmişdən qabaq özünə de.

**Lutsi Anney Seneka (e.ə.),
qədim Roma filosofu, yazıçı**

Gözəl danışığın əlavə heç nəyə ehtiyacı yoxdur.

**Marsel Sesiro (1871-1927),
fransız yazıçısı və tənqidçisi**

Pəşman olmamaq üçün danışmazdan öncə fikirləş.

Müslihəddin Sədi (1203-1292), fars şairi

*Başqasının sözünü kəsib danışmaq, öz qanmazlığını
etiraf etmək deməkdir.*

Müslihəddin Sədi (1203-1292), fars şairi

Çirkin dil çirkin ayaqdan pisdir.

Robert Silvestr (1907-1975), Amerika yazıçısı

Təsirli söz əbədi, dəyərsiz söz isə fanidir.

Sokrat (e.ə.470-399), qədim yunan filosofu

İnsanın savadsızlığı, onun boşboğazlığı və yersiz sual verməsi ilə aşkara çıxır.

Sokrat (e.ə.470-399), qədim yunan filosofu

Söz əsər etməyə nə çubuq da kömək etməz.

Sokrat (e.ə.470-399), qədim yunan filosofu

Dilin əsas məziyyəti onun aydınlığındadır.

Aanri Mari Stendal (1783-1842), fransız yazıçısı

Söz ilə öldürmək də olar, xilas etmək də. Söz ilə bir ordunu ardınca aparmaq da olar, təklidə qalmaq da.

İohann Şefler (1624-1677), alman filosofu

Az sözün dəyəri böyük olur.

Uilyam Şekspir (1564-1616), ingilis dramaturqu, şair

Az bilib çox danışmaq axmaqlıq əlamətidir.

Seyid Əzim Şirvani (1835-1888), Azərbaycan şairi

Dil insana fikirlərini gizlədə bilmək üçün verilib.

**Periqor Şarl Moris Taleyran (1754-1838),
Fransanın dövlət və siyasət xadimi**

Uzun paltar yerışı, uzun nitq isə fikri ləngidir.

**Periqor Şarl Moris Taleyran (1754-1838),
Fransanın dövlət və siyasət xadimi**

*Atalar sözləri şəhadət barmağında daim parıldayan
qiymətli üzükdür.*

Alfred Tennison (1809-1892), ingilis şairi

Çox danışmaq qiymətli sözləri də dəyərdən salır.

Qətran Təbrizi (1012-1088), Azərbaycan şairi

*Dil milyonlarla nəslin yaratdığı diridən də diri var-
lıqdır.*

**Lev Nikolayeviç Tolstoy (1828-1910),
rus yazıçısı, mütəfəkkir**

Dil mədəniyyətlə birgə boy atır

**Lev Nikolayeviç Tolstoy (1828-1910),
rus yazıçısı, mütəfəkkir**

Söz böyük nemətdir. Ona görə böyükdür ki., sözlə insanları birləşdirmək də olar, ayırmaq da, sözlə məhəbbət də qazanmaq olar, ədavət və düşmənçilik də.

**Lev Nikolayeviç Tolstoy (1828-1910),
rus yazıçısı, mütəfəkkir**

Dil millətin ruhudur. Dil ideyanın, hissin, təfəkkürün canıdır.

**Lev Nikolayeviç Tolstoy (1828-1910),
rus yazıçısı, mütəfəkkir**

Alimin sözü hikmət, cahilin sözü kədərdir.

Aandre Tomas (1857-1935), fransız dilçisi

Gözəl dil yaxşı silahdır.

Aandre Tomas (1857-1935), fransız dilçisi

Hər şeydən öncə Söz olmuşdur.

“Tövrət”dan

*Gündüzlər gündüzlərə, gecələr gecələrə söz söylər.
Amma nə nitq var, nə də söz. Onların səsi eşidilməz.*

“Tövrət”dan

Sual verməyimə görə heç vaxt peşman olmamışam, amma danışığıma görə ən azı min dəfə xəcalət təri axıtmışam.

Oskar Uayld (1856-1900), ingilis yazıçısı

Natiqin səsi nə qədər mülayim olsa, bi o qədər güclü təsir edər.

V.Untiz

Hamının başa düşdüyü nitq ən gözəl nitqdır.

Rixard Vaqner (1813-1883), alman bəstəkarı

Kəsicilərin ən itisi dildir. İşlətdikcə daha çox itilənir.

Rixard Vaqner (1813-1883), alman bəstəkarı

Ən gözəl fikir də pis ifadə edildikdə qiymətini itirir.

**Volter Mari Fransua Arue (1694-1778),
fransız filosofu, yazıçı**

Çox dil bilmək bir qıfılın çoxlu açarını əldə etmək deməkdir.

**Volter Mari Fransua Arue (1694-1778),
fransız filosofu, yazıçı**

Deyilən söz yadigardır.

**Səməd Vurğun (1906-1956),
Azərbaycan şairi, dramaturq, ictimai xadim**

Bir səmimi söz iki dəfə and içməkdən yaxşıdır.

Afrika atalar sözü

Söz var el içində, söz var ev içində.

Azərbaycan atalar sözü

Dildən acı, dildən şirin şey yoxdur.

Azərbaycan atalar sözü

Sözün zahiri zərif, batini lətif olmalıdır.

Azərbaycan atalar sözü

Qılıqlı adamın düşməni olmaz.

Çin atalar sözü

Ayağın bürməsi dilin bürməsindən yaxşıdır.

Ərəb atalar sözü

İnsanın ləyaqəti dilinin altındadır.

Fars atalar sözü

Dil yurtıcıdır, imkan versən, adamı yeyər.

Fars atalar sözü

Mahir natiq onu dinləyənin qulağını gözə çevirər.

Fars atalar sözü

Danışmazdan əvvəl dilini ağzının içində yeddi dəfə hərlə.

Fransız atalar sözü

İnsanın çənəsi boşalanda bütün bədənini də boşalar.

İngilis atalar sözü

Qəlbi qara olanın sözü də qara olar.

İsveç atalar sözü

Yerişini bilməyən yolu korlar, danışığını bilməyən sözü.

Qaraqalpaq atalar sözü

Heyvanı qulağından tanıyrlar, insanı sözündən.

Qırğız atalar sözü

Söz vəhşi heyvana oxşayır; əldən buraxsan, tuta bilməzsən.

Latın atalar sözü

Küləyin axırı yağışla, zarafatın axırı savaşla qurtarar.

Monqol atalar sözü

Xoş söz dəmir qarını da açar.

Serb atalar sözü

Alim yanında dilini saxla, usta yanında əlini.

Tatar atalar sözü

İstədiyini deyən istəmədiyini eşidər.

Türk atalar sözü

Boş sözlə qarın doymaz.

Türk atalar sözü

Yüz illərin

DANIŞMAQ – SUSMAQ

barəsində hikməti

*Möcüz danışar bal kimi, aç ağzunu, dinlə,
Qəndi, rətəbi, şərbəti neylərsən, əmoğlu?*

**Mirzə Əli Şəbüstəri Möcüz, (1873-1934),
Güney Azərbaycan şairi**

Susmağı bacarmayan pis danışar.

Apuley (II əsr), Qədim Roma yazıçısı

Çox danışmaq adamı peşman edər.

Aristotel (e.ə.384-322), qədim yunan filosofu

*Xalqım dilə gəlib dərdlərini söyləsə, bunlara çarə
tapmaqda çətinlik çəkmərəm, xalqım sussa, özüm də
çarəsiz qalaram.*

Mark Avreli (121-180), qədim Roma imperatoru, filosof

Ağzının sözünü bilsən, sonradan peşmançılıq çəkməzsən.

İsaak Barrou (1630-1677), ingilis filoloqu

Susmağımız düşündüyümüzə işarədir.

Stenli Barstou (1928), ingilis yazıçısı

Bəzən yersiz deyilmiş bir söz nəinki iki dostu, hətta ölkələri də bir – birinə düşmən edir.

**Çoş (Şou Henri Uiler) Billinqz (1818-1885),
Amerika yumoristi**

Ağıllı danışmaq çətindir, ağılla susmaq isə ondan da çətindir.

**Kristian Nestell Bovio (Bovi) (1820-1904),
Amerika alimi**

Susmaq təkzib edilməsi mümkün olmayan dəlidir.

Henrix Böll (1917-?), alman yazıçısı

Susmaq böyüklükdür, danışdıqca gicliyini göstərir-sən.

Devid Star Cordan (1851-1931), Amerika pedaqoqu

Həqiqəti söyləyirəm deyə, çığır – bağır salmaqdan susmaq yaxşıdır.

**Rene Dekart (1596-1650),
fransız filosofu və riyaziyyatçısı**

Əks – təzyiqlə qarşılaşmaq istəmirsənsə, lazımsız söz danışma.

**Yakob Estrub (1825-1913),
Danimarkanın dövlət xadimi**

İnsana danışmağı öyrənmək üçün iki il, susmağı öyrənməyə isə altmış il lazımdır.

Lion Feyxtvanger (1884-1959), alman yazıçısı

Susmaq insanı pis söz demək ehtimalından xilas edərək nəcibləşdirir.

Vilson Follet (1887-1963), Amerika yazıçısı

Susmaq çarə deyil, doğru – dürüst danışmağı öyrənmək lazımdır.

Corc Herbert (1593-1633), ingilis şairi

*Söz dərman kimidir – qədərində olsa, müalicə edər;
qədərini aşsa, öldürər.*

**Viktor Kambon (1852-1927),
fransız iqtisadçısı, yazıçı**

Çərənçi adam hamının oxuya bildiyi açıq kitabdır.

**Jozye Apoloniü Kastro (1908-1973),
Braziliya fizioloqu, antropoloq**

Mənasız və mətləbsiz mübahisələrdən çəkin.

Henri Kayzer (1882-1967), Amerika sənayeçisi

Ağıllı insan az danışar.

Con Kenyon (1874-1959), Amerika dilçisi

*Ucadan danışmaq lazımdır ki, səni eşitsinlər, asta-
dan danışmaq lazımdır ki, sənə qulaq assınlar.*

**Pol Lui Şarl Klodel (1868-1955),
Fransa diplomatı, şair və dramaturq**

Böyük insanlar az danışır, çox işləyir.

**Konfutsi (e.ə.551-479),
qədim Çin mütəfəkkiri**

Ən yaxşı dinləyici susmağı bacarandır.

Fletçer Kristian (?-1789), ingilis yazıçısı

Susmaq insanı ucaldır.

Mişra Krişna (XI əsr), hind dramaturqu

Dilinə atın yüyəninə sahib olduğun kimi sahib ol.

**Mahatma Qandi (1869-1948),
Hindistan milli – azadlıq hərəkatının
rəhbərlərindən biri**

İnsanın dili özünü sancan ilana bənzəyir.

**Nikolay Vasilyeviç Qoqol (1809-1852),
rus yazıçısı, dramaturq**

Susmaq güclülərin gücü, zəiflərin sığınacağıdır.

Şarl de Qoll (1890-1970), Fransa Prezidenti

Az danışan məqsədinə boşboğazdan tez çatır.

**Lao –Tszı (e.ə.IV-III əsrlər),
Çin mütəfəkkiri, Daosizmin banisi**

Danışığını bilməyən sussa yaxşıdır.

**Lao –Tszı (e.ə.IV-III əsrlər),
Çin mütəfəkkiri, Daosizmin banisi**

Pis söz deyənin ağzını ədəblə yummaq lazımdır.

Fransua de Laroşfuko (1613-1680), fransız yazıçısı

Susmaq ən dəhşətli ittiham ola bilər.

**Menandr (b.e.ə.343-291),
qədim yunan dramaturqu, şair**

Deyəcəyin söz susmaqdan qiymətlidirsə, de.

**Moris Meterlinq (1862-1949),
Belçika şairi, dramaturq**

*Susmaq bilikliyə yaraşır, biliksizin isə eybini ört –
basdır edir.*

**Hz.Məhəmməd (570-632), son Peyğəmbər,
İslam dininin yaradıcısı**

*Susmaq xasiyyətlərin ağasıdır; kim ki lağlağılıq
edər, onunla da lağlağılıq edərlər.*

**Hz.Məhəmməd (570-632), son Peyğəmbər,
İslam dininin yaradıcısı**

Özünü haqda danışmağa çalışmayın, onsuz da siz çıxıb gedəndən sonra haqqınızda o ki var danışacaqlar.

Uilson Mizner (1876-1933), Amerika dramaturqu

Avara adam çox danışan olar.

**Şarl Lui Monteskyö (1689-1755),
fransız filosofu, maarifçi, ictimai – siyasi xadim**

İnsanı susmağa məcbur etmək hələ onu inandırmaq demək deyil.

Con Morley (1838-1923), ingilis siyasətçisi, publisist

*Cün qayıtdım vətənə, - “açma dəhanı”, - dedilər,
“Dinmə, danışma və tərpətmə zəbanın”, - dedilər,
Dedim: “Allaha baxın, etməyin axır, öldüm!”
“Gər bu gün etməyəsən, çoxdu ziyanın”, - dedilər.*

**Mirzə Əli Şəbüstəri Möcüz (1873-1934),
Güney Azərbaycan şairi**

Bəzən susmaq danışmaqdan mənalıdır.

Naməlum

Pis söz eşidəndə susmaq ən yaxşı cavabdır.

Naməlum

*Sükut çox yaxşıdır pis danışmaqdan,
Sükutdan olmayıb heç kəs peşman.*

**Nizami Gəncəvi (1141-1209),
Azərbaycan şairi, mütəfəkkir**

*Dilin bəlasıdır uzunçu olmaq,
Ariflər işidir sükuta dalmaq.*

**Nizami Gəncəvi (1141-1209),
Azərbaycan şairi, mütəfəkkir**

*Lazım olmayan söhbətləri danışmaqdan, susmaq
yaxşıdır.*

Publi Nazon Ovidi (e.ə.43-e.ə.18), qədim Roma şairi

Susmaq nitqin cavab tələb etməyən formasıdır.

Teodor Parker (1810-1860), Amerika siyasətçisi

*İnsanın başına nə gəlirsə, dilinin ucbatından gəlir.
Buna görə onu cilovda saxlayın.*

Jül Petan (1892-1953), fransız filosofu, yazıçı

Ya sus, ya da susmaqdan ağıllı söz de.

**Pifaqor (e.ə.580-500),
qədim yunan filosofu, riyaziyyatçı**

Danışmağı bacarmırsansa, heç olmasa, susmağı öyrən.

**Publi Sekund Pomponi (I əsr),
qədim Roma dramaturqu**

*Sözlər yarpaqlara bənzəyir, çoxlu yarpağı olan ağac
az bəhrə verir.*

Aleksandr Pop (1668-1744), ingilis şairi

Əvvəlcə üç dəfə fikirləş, sonra sus.

Anri Fransua Renye (1864-1936), fransız şairi

*Mən görürəm ta susmağa,
ta yatmağa haqqım yoxdur!
Özüm tarix meydanında enə - enə*

Özgələri ucaltmağa haqqım yoxdur!

**Sabir Rüstəmxanlı (1946),
Azərbaycan şairi, publisist, siyasətçi**

Susmaq insanın eyblərini örtür.

Con Saymon (1816-1904), ingilis həkimi

Əvvəlcə fikirləş, sonra danış. Sənə “sus” deyilməmiş özün sus.

Müslihəddin Sədi (1203-1292), fars şairi

Qəzəbin dərmanı susmaqdır.

Sokrat (e.ə.470-399), qədim yunan filosofu

Yerində danışmaq və susmaq bacarığı böyük ağıl tələb edir.

Sokrat (e.ə.470-399), qədim yunan filosofu

Hətta başıboş adam da susanda müdrik görünür.

Hz.Süleyman (e.ə.XI-X əsrlər), İuda hökmdarı

İnsanlar çox danışanlara və nəsihətə güc verənlərə qulaq asmırlar.

Bernard Şou (1856-1950), ingilis yazıçısı

Çox danışan çox təzyiqə məruz qalır.

Riçard Trenc (1807-1886), ingilis şairi

Susmaq o qədər gözəl mövzudur ki, onun haqqında saatlarla danışa bilərəm.

Uilyam Varner (1558-1609), ingilis şairi

Ağıllı görünmək istəyirsənsə, susub qulaq as.

Afrika atalar sözü

Susmaq bizi təhlükədən qoruyur.

Afrika atalar sözü

Danışmaq gümüşdürsə, danışmamaq qızıldır.

Azərbaycan atalar sözü

Dil başa bəladır.

Azərbaycan atalar sözü

Min dəfə qulaq as, bir dəfə danış.

Çin atalar sözü

İnsan başqaları ilə az, özü ilə çox danışmalıdır.

Danimarka atalar sözü

Susmaq ağacının meyvəsi can rahatlığıdır.

Ərəb atalar sözü

Demədiyən sözün ağası, dediyən sözün qulusan.

Ərəb atalar sözü

Lal qadını əri heç vaxt döyməz.

Fransız atalar sözü

Susmaq üçün enerji tələb olunmur.

Hind atalar sözü

Danışmağı bacarmayan susmağı da bacarmaz.

Latın atalar sözü

Yüz illərin
ÜNSİYYƏT – ƏLAQƏ
barəsində hikməti

*Heyvan iyləşə - iyləşə,
İnsan dilləşə - dilləşə.*

**Mahmud Kaşğarlı (XI əsr), türkoloq alim, məşhur
“Divani lüğət – it – türk” (1077) əsərinin müəllifi**

*Ünsiyyətdən zövq almaq dostluğun başlıca əlaməti-
dir.*

Aristotel (e.ə.384-322), qədim yunan filosofu

*Sözünün üstündə durmayan adamla ünsiyyət saxla-
ma.*

Ernest Bakler (1908-1984), Kanada yazıçısı

Hamı yaxşı bilir ki, bir saatlıq səmimi ünsiyyət insanları onillik adi münasibətlərdən daha çox yaxınlaşdırır.

**Fridrix Bødenştedt (1819-1892),
alman yazıçısı və tərcüməçisi**

Ünsiyyət saxladığın insanları güldürüb əyləndirməkdən gözəl nə ola bilər?

Ralf Emerson (1803-1882), Amerika şairi, filosof

Ünsiyyət insanı nəcibləşdirir və ucaldır; insan cəmiyyət arasında istər – istəməz özünü başqa cür – təklikdə olduğundan daha ləyaqətlə aparmağa çalışır. İnsan həmişə özü ilə tək qalsa idi, çox tez vəhşiləşərdi.

Lüdviq Feyerbax (1804-1872), alman filosofu

Türk (Azərbaycan) dili ən qaydalı dillərdən biridir, söz, xüsusilə fellər baxımından çox zəngindir ... bəzən türkcə bir fellə elə bir fikir və anlayış bildirmək olur ki, fars dilində və başqa dillərdə onu ifadə etmək üçün bir cümlə və ya bir neçə cümlə tələb edilir.

**Cavad Heyət (1925),
Güney Azərbaycan alimi, maarifçisi**

Adamların xoşuna gəlməyin altı üsulu:

- adamlara səmimi marağ göstərin;
- gülümsəyin;
- yadınızda saxlayın ki, insan üçün onun öz adı çox şirin səslənir. Ona adı ilə müraciət edin;
- dinləməyi bacarın, onları özləri haqqında danışmağa həvəsləndirin;
- söhbəti həmsöhbətinizin marağ dairəsində aparın;
- onlara əhəmiyyətli adam kimi yanaşın və bunu səmimi qəlbədən edin.

**Deyl Karnegi (1888-1955),
insan münasibətləri, psixologiya üzrə
Amerika mütəxəssisi**

İnsanları öz fikrinə şərik etməyin 12 üsulu:

- mübahisədə ən yaxşı nəticə əldə etməyin yeganə üsulu mübahisədən yayınmaqdadır;
- başqasının fikrinə hörmətlə yanaşın;
- haqlı deyilsinizsə, bunu dərhal sidq – ürəkdən etiraz edin;
- əvvəlcə öz dost münasibətinizi nümayiş etdirin;
- qoy həmsöhbətiniz lap əvvəldən sizə “bəli, bəli” deməyə məcbur olsun;
- imkan verin həmsöhbətiniz ürəyini boşaltsın;
- qoy o hiss eləsin ki, ideya məhz ona məxsusdur;

- məsələyə onun mövqeyindən baxmağa çalışın;
- mü sahibinin fikir və istəklərinə rəğbətlə yanaşın;
- nəcib niyyətlə söhbət edin;
- öz istəklərinizi aydın bildirin;
- ən başlıcası isə söhbəti yarımçıq qoymayın və fikrinizdən dönməyin.

Deyl Karnegi (1888-1955),
insan münasibətləri, psixologiya üzrə
Amerika mütəxəssisi

Nələrisə öyrənə biləcəyiniz adamlarla ünsiyyət saxlayın.

Baltazar Qrasian (1601-1658), ispan yazıçısı

Pis adamlarla oturub – durmayın, onlar sizi peşman etməsələr də, xoşbəxt də edə bilməzlər.

Jan Labrüer (1645-1696), fransız yazıçısı, filosof

Pis insanlar səninlə xeyir işlərdə deyil, şər işlərdə ünsiyyətə girirlər.

Jan Labrüer (1645-1696), fransız yazıçısı, filosof

Səni əyyaşlığa və hoqqabazlığa sövq edən və çalışmaq əzmi səndəkindən az olan adamla ünsiyyət saxlama

Jan Labrüer (1645-1696), fransız yazıçısı, filosof

İki adam uzun illər dostluq edəndə onların təkçə xasiyyətləri deyil, səsləri də bir – birinə oxşamağa başlayır.

İohann Lavater (1741-1801), alman şairi, teoloq

Pis dostun vurduğu ziyan insanın cismində deyil, ruhunda iz buraxır.

Qottib Leytner (1840-1899), ingilis təbiətşünası

Birinin xarakterini öyrənmək istəsən, bunu onun özündən deyil, dostlarından soruş.

**Cek London (Con Qriffit London) (1876-1916),
Amerika yazıçısı**

Sizə öz heyranlıqlarını bildirən və hər işdə üstünlüyünüzü qəbul edən adamlarla dostluq yalnız zərər gətirə bilər.

Mişel de Monten (1533-1592), fransız filosofu, yazıçı

*Təvazökar insanla ünsiyyət saxlamaq özündənrazı
alimlə oturub – durmaqdan yaxşıdır.*

Naməlum

*İnsanı dişləsə azğın bir quduz,
Onun məlhəmi var, keçər qorxusuz.
Lakin dil yarası ürəkdən getməz,
Ona min məlhəm də bir əsər etməz.*

**Nizami Gəncəvi (1141-1209),
Azərbaycan şairi, mütəfəkkir**

*Elə ünsiyyət saxla ki, dostları düşmən, düşmənləri
dost etməyəsen.*

**Pifaqor (e.ə.580-500),
qədim yunan filosofu, riyaziyyatçı**

*Şər insanla yoldaşlıq edəndə yalnız birinci gün bunu
rüsəvayçılıq bilirsən, sonrakı günlərdə buna elə vər-
diş edirsən ki, hətta onu qucaqlayıb öpə də bilərsən.*

Aleksandr Pop (1668-1744), ingilis şairi

*Mehriban dostluq da, qatı nifrət də öz başlanğıcını
sıx ünsiyyətdən alır.*

Antuan Rivarol (1753-1801), fransız yazıçısı

*Dostluq etdiyim insanların heç birini özümdən üstün
görmədim.*

**Jan Jak Russo (1712-1778),
fransız mütəfəkkiri, filosof, maarifçi**

Hardan tapacaqsan sərhədlərini?!...

O şəkər dillərin belini qıran

Şəhriyar sözündən keçirsə əgər!

Şumerdən adlayan on min il yaşlı,

Ölümsüz bir dilin söz qatlarında

“Nənə” kəlməsindən keçirsə əgər...

**Sabir Rüstəmخانlı (1946),
Azərbaycan şairi, publisist, siyasətçi**

*Yeməkdə məhdudiyət bizə cismani sağlamlıq,
insanlarla ünsiyyətdə məhdudiyət isə ruhi sakitlik
gətirir.*

Lui Antuan de Sen – Jüst (1767-1794), fransız inqilabçısı

Ləyaqətli və əxlaqlı adamlarla oturub – dursanız, bu məziyyətlər sizə də keçə bilər.

Samuel Smayls (1816-1903), ingilis yazıçısı

Alimlə ünsiyyət sizə bir xəzinə bəxş etdiyi halda, nədanla yoldaşlıq məyusluqdan savayı heç nə verə bilməz.

Sokrat (e.ə.470-399), qədim yunan filosofu

Səmimi dostluq olmadan heç bir ünsiyyətdən söhbət gedə bilməz.

Sokrat (e.ə.470-399), qədim yunan filosofu

Xəsis adamla ünsiyyət saxlama. Ona ehtiyac olan kimi qaçacaq.

**Herbert Spenser (1820-1903),
ingilis filosofu, sosioloq, psixoloq**

Təmiz adam təmiz adamla ülfət saxlamalıdır, əfsuslar ki, həmişə belə olmur.

Uilyam Şekspir (1564-1616), ingilis dramaturqu, şair

İnsan xasiyyətləri yoluxucu xəstəlik kimi bir – birinə keçmək xüsusiyyətinə malikdir, buna görə dost seçəndə ehtiyatlı olun.

Uilyam Şekspir (1564-1616), ingilis dramaturqu, şair

Baxışdan söz götür, söz anla sözdən.

Bəxtiyar Vahabzadə (1925-2009), Azərbaycan şairi

*O qədər saldı məni həsrət amandan – amana,
Könlüm axırda mənim düşdü gümandan – gümana*

Bəxtiyar Vahabzadə (1925-2009), Azərbaycan şairi

Ürəkdən ürəyə yollar görünür.

**Səməd Vurğun (1906-1956), Azərbaycan şairi,
dramaturq, ictimai xadim**

İstər milçək olsun, istər fil, səni xoşlamayan adamlarla görüşmə.

Afrika atalar sözü

Nifrətin yeganə çarəsi ayrılmaqdır.

Afrika atalar sözü

Gənclərin ruhuna yarayan şey yaxşı dostlardır.

Alman atalar sözü

Atı atın yanına bağlasan, həmrəng olmasa da, həm-xasiyyət olar.

Azərbaycan atalar sözü

Soyuq çaya və ya aşa dözə bilərik, qaşqabaqlı sifətə isə heç cür.

Çin atalar sözü

Qurdlara qoşulsan, onlardan yalnız ulamaq öyrənə bilərsən.

Fransız atalar sözü

Hər bir insan pis və yaxşı xüsusiyyətlərinə görə dostlarına borcludur.

Yapon atalar sözü

Yüz illərin
YALAN
barəsində hikməti

Düz danışan və düz hərəkət edən həmişə xoşbəxt olar.

**Avreli Avqustin (354-430),
qədim Roma filosofu, xristian teoloqu**

Fəlakət yalançılıqla olduğu kimi, nicat da doğruluqdadır.

**Abbasqulu Ağa Bakıxanov (1794-1874),
Azərbaycan filosofu, tarixçi, şair**

Bir dəfə müəllimimdən soruşdum: “Xalqın məhəbbətini qazanmaq üçün nə etməliyəm?”. O dedi: “Yalan danışmamalı, dilinlə heç kəsi yaralamamalısın”.

Ernest Bakler (1908-1984), Kanada yazıçısı

*Ağzından yalan söz çıxartma;
Yalan söz adamı ucuzlaşdırar.*

**Yusif Balasaqunlu (XI əsr),
Doğu Türkünstanlı uyğur alimi, şair, dövlət xadimi,
“Qutadqu bilik” (1069) əsərinin müəllifi**

*Yalan söyləmək yalan söylədiyın adamın üstünlüyünü
qəbul etmək deməkdir.*

Samuel Batler (1612-1680), ingilis şairi

*Düz sözə yalan qatmaq qızıla başqa metal qatmağa
bənzəyir: möhkəmliyi artsa da, qiymətdən düşər.*

Frensis Bekon (1561-1626), ingilis alimi, humanist

*Dünyada insanı ən çox utandıran şey yalanın üzə
çıxmasıdır.*

Frensis Bekon (1561-1626), ingilis alimi, humanist

Ən çətin vaxtlarda da düzlükdən yayınma.

**Edmund Berk (Bork) (1729-1797),
ingilis publisisti, siyasi xadim**

Yalana qulaq asan olmasa, yalan danışan da olmaz.

Ceyms Bitti (1935), Amerika hüquqşünası

Həqiqəti demək həmişə çətin, yalana qulaq asmaq isə həmişə asan olur.

Suzanna Broan (1807-1887), fransız aktrisası

Sözünün üstündə durmamaq yalan danışmağa bənzərdir.

Devid Star Cordan (1851-1931), Amerika pedaqoqu

Özünə də yalan satan insan bir müddətdən sonra daha doğru ilə yalanı bir – birindən ayırmaz.

Fyodr Mixayloviç Dostoyevski (1821-1881), rus yazıçısı

*İgid odur namusunu atmasın,
Dost ölincə dostu yalan satmasın.*

Aşiq Ələsgər (1821-1926), Azərbaycan şairi

Yalanlar silsilə dağlar kimi bir – birinin ardınca düzülür.

Corc Fuller (1822-1884), Amerika rəssamı

*Gər dersə Füzuli ki, “gözəllərdə vəfa var”,
Aldanma ki, şair sözü, əlbəttə, yalandır.*

**Məhəmməd Füzuli (1494-1556),
Azərbaycan şairi, mütəfəkkir**

*İnsan yanılarda bunu hamı görür, yalan danışanda
isə bunu çox az adam görə bilir.*

**İohann Volfqanq Höte (1749-1832),
alman şairi, mütəfəkkir, təbiətşünas**

*Yalanlar həqiqətə, həqiqətlər isə yalana oxşadığından
yalanlar müsabiqəsi keçirilsəydi birinci yeri, yəqin
ki, doğruçu adam tutardı.*

**İlf İlya (1897-1937) və Petrov Yevgeni (1902-1942),
birlikdə əsərlər yazmış rus yazıçıları**

Həqiqət vizasız səyahət edir.

**Küri Jolio (1884-1961),
fransız fiziki, ictimai xadim**

Yalanın ən böyük düşməni həqiqətdir.

İmmanuel Kant (1724-1804), alman filosofu

Yalan danışmaq pis şeydir; yalanla pislik birləşərsə, fəlakət olar.

İmmanuel Kant (1724-1804), alman filosofu

Yalan demək insanı daxilən narahat edir, doğru danışmaq isə fərəhləndirir.

Harri Kon (1918-1973), Amerika kino sənayeçisi

Qadınlar öz hisslərindən danışanda asanlıqla yalan deyirlər, kişilər isə bundan da asan həqiqəti söyləyirlər.

Jan Labrüer (1645-1696), fransız yazıçısı, filosof

Yalançı başqalarını aldatdığını zənn edir, əslində o özünü aldadır.

Fransua de Laroşfuko (1613-1680), fransız yazıçısı

Hələ heç kim yalanı həqiqət silahı ilə məhv edə bilməyib. Yalana yalnız daha böyük yalanla qalib gəlmək olar.

**Yakob Mixael Reynqold Lents (1751-1792),
alman yazıçısı**

Üç yalanın günahı Adəm oğlunun adına yazılmaz: savaşı vaxtı deyilən yalan, çünki savaş məharəti hiylədən ibarətdir; zövcənin könlnünü almaq üçün dilə gətirilən yalan; bir də iki insanın arasını düzəltmək üçün deyilən yalan.

Hə.Məhəmməd (570-632), son Peyğəmbər, islam dininin yaradıcısı

Əgər mən yalan deyirəmsə, yalan satdığım adamdan daha çox özümü təhqir etmiş oluram.

Mişel de Monten (1533-1592), fransız filosofu, yazıçı

Yarımhəqiqət yalandan da qorxuludur, çünki yalanı çox vaxt ifşa etmək olur, yarımhəqiqəti isə heç vaxt.

Naməlum

Ləyaqətli insan yalan danışmaz.

Fridrix Nitsşe (1844-1900), alman filosofu

*Doğru yazmağa var, madam ki, imkan,
Nəçin gəlməlidir ortaya yalan?
Sözün qiymətini saldı yalanlar,
Doğrunu danışan hörmətli olar.*

**Nizami Gəncəvi (1141-1209),
Azərbaycan şairi, mütəfəkkir**

İsti sözüənə, yumşaq ağzına aldanıb çoxlu sayda türk budunu (xalqı) öldü.

“Orxon – Yenisey” abidələrindən

Yalan danışmaq oğurluq etmək qədər alçaq işdir.

Jül Renar (1864-1910), fransız yazıçısı

Sülh istəyən yalan danışmaz.

Xose Rodo (1872-1917), Uruqvay yazıçısı

Üç növ yalançı var: xam yalançı, and içən yalançı və heç vaxt yalan söyləmədiyini iddia edən yalançı.

Nikola Sebastyan Şamfor (1741-1794), fransız yazıçısı

Mən Corc Vaşinqtona oxşamıram; mənim prinsiplərim daha yüksək və əzəmətlidir. Ən azı ona görə ki, Vaşinqton, lap istəsəydi də, yalan danışmağı bacarmırdı, mən isə bacarıram, ancaq danışmıram.

**Mark Tven (Semyuel Lenqhorn Klemens) (1835-1910),
Amerika yazıçısı**

Doğru həmişə yalana qalib gəlir.

Zərdüşt (e.ə.VI əsr), “Avesta”nın müəllifi, atəşpərəstlik dininin yaradıcısı

Düz danışmaq dinclik, yalan danışmaq əzab gətirir.

Ayzek Zinger (1904-1991), Amerika yazıçısı

Yalan ayaq tutar, ancaq yeriməz.

Azərbaycan atalar sözü

Yalan elə bir bataqlıqdır ki, orada ölü balıqlardan savayı heç nəyə rast gəlməzsən.

Rus atalar sözü

Yalan oğurluğa atılan ilk addımdır.

Yapon atalar sözü

AXISQA (Məshəti) TÜRKLƏRİNİN DİL – SÖZLƏ BAĞLI XALQ YARADICILIĞI

Dualar

Salxum – salxum Şəhəmməd,
 Bir sevdiyim Məhəmməd,
 Yazı yazar əlləri,
 Quran oxur dilləri.
 Xasbaxçanın gülləri,
 Ötüşür bülbülləri,
 Cənnətdə bir qapı var,
 Üstündə xəncər sapı var,
 Cənnətdə bir quyu var,
 İçində zəməzəm suyu var.
 Onu içər dərvişlər.
 Allah – Allah demişlər.
 Allah dedim oyandım,
 Süfrələrə boyandım.
 Əlif-Turan başıdır,
 Cümləmizin işidir,

Kim bu duanı oxusa
Yarın cənnət quşudur.

* * *

Allahım mayatut,
Ağzın bağla, dilin tut.
Ağzın keçə, dilin keçə,
Mənim sözüm sənə keçə,
Sənin sözün yerə keçə.

Türkülər

Mən bir türkəm, adım – sanım uludur,
Mənim içim həsrətinən doludur,
Mənim yolum zəhmətlərin yoludur.
Ey insanlar eyiliklərə alışın,
Hər bir işə ümidinən çalışın,
Ümid yaşadır bizi, coşdurur qəlbimizi.
Mən bir türkəm, sülh – dostluq araram,
Sevdiyimin boynuna qol sararam,
Mən ki varam, el günümə yararam.
Mən bir türkəm, əkib – biçən əlim var,
Qüvvətim var, adətim var, dilim var,
Haqq yolunda həp çalışan elim var.

* * *

Saç qara kömürdəndi,
Gün keçər ömürdəndi.
Sənə dil öyrədənin
Ürəyi dəmirdəndi.

Elemi qar qamışa,
Qar yağıb qarqamışa.
Yüz dil – ağız neyləsin
Bir fələk qarğamışa?

Apardılar gülümü,
Eylədilər zülümü.
Nə qoydular danışam,
Nə kəsdilər dilimi.

YUSİF BALASAQUNLU
(1017-1077)

“Qutadqu bilik”
əsərində dil məsələsi

Dil – söz çələngi

**Dilin ərdəmini,
xeyir və zərərini
bəyan edir**

Dil ağıl və biliyə tərcümandır,
İnsanı nura boyayan dilin qədrini bil.
İnsanı dil qiymətləndirər, insan səadət tapar,
Dil insanı ucuz edər, dil ucundan baş gedər.
Bax, dil bir aslandır, astanda yatır,
Ev sahibi, diqqətli ol, başını yeyər.
Dilindən cəfa çəkən nə demiş, eşit,
Bu sözü unutma, yadında saxla:
“Dilim mənə çox əzab verir,
Kaş başımı kəsməsinlər, mən dilimi kəsərəm”.
Sözünə diqqət elə, başın getməsin,
Dilini saxla, dişin sınmasın.

Bilikli bilik verdi dilə dair:
“Ey dil yiyəsi, başını qoru”.
Əgər salamat olmaq istəyirsənsə,
Dilindən pis söz çıxarma.
Söz, bilərək söylənsə, bilik sayılır,
Biliksiz söz öz sahibinin başını yeyir.
Çox sözdən heç bir fayda görmədim,
Danışmayan heç də lal deyildir.
Sözü çox uzatma, sözü az elə,
Min sözün düyününü bircə sözlə aç.
Kişi sözlə yüksəldi, sultan oldu.
Çox söz başı kölgə kimi yerə əydi.
Bilikli çox danışan adama “yanşaqladı” deyər,
Heç danışmayana da lal deyər.
Madam ki, belədir, orta yolu tut,
Orta yolu tutan kişi yüksələr.
Dilini qoruyan başını qoruyar,
Sözü qısa etsən, ömrünü uzadarsan.
Dilin zərəri də, faydası da var,
Aradabir öyülür, aradabir söyülür.
İndi ki, belədir, sözü bilib söylə,
Qoy sözün korlara göz olsun.
Biliksiz adam, şəksiz, kordur.
Ey biliksiz, yürü bilikdən nəsibini al.
Bax, doğulan ölür, söz diri qalır,
Sözünü yaxşı söylə, ölməz ol.

İki şeylə insan qarımaqdan qurtulur:
“Biri yaxşı əməl, biri yaxşı söz”.
Bax, insan doğulur, ölür, sözü isə qalır.
Bax, insanın özü gedir, adı isə qalır.
Ey hakim, özünə dirilik diləsən,
Gərək işin və sözün yaxşı olsun.
Dili bu qədər öyməkdən, aradabir söyməkdən,
Məqsədim sənə sözün nə demək olduğunu başa salmaq idi.
Hər sözü gizləməyə ağıl tab etməz,
Kişi gərəkli sözü söylər, gizləməz.
Ey igid, mən bu sözü oğlum üçün söylədim,
O, məndən aşağı dərəcədədir, mənə necə tən gələr?
Ey oğul, bu sözləri mən sənə söylədim,
Ey oğul, sənə özüm nəsihət verdim.
Məndən sənə gümüş və altun qalsa,
Sən onları bu sözə bərabər tutma.
Gümüşü xərcləsən, axır qurtarar,
Sözümü xərcləsən, gümüş qazandırar.
Kişidən kişiyə söz miras kimi qalır,
Vəsiyyətimə qulaq assan, yüz qat qazanarsan,
Əgər mən öz üzrümü bəyan eləsəm,
Ey alim hakim, bu gün qaşını çatma.

**Aydoldu Elikə dilin ərdəmini
sözün faydalarını bəyan edir.**

Qızıl dil sənin ömrünü qısaldar,
Salamat olmaq diləsən, onu qıs.
Dilini kəsən adam, eşit gör nə deyir:
“Kim özünə hakimdirsə, o, salamat olar”
Qara başın yağışı qızıl dildir,
O neçə baş yeyib, yenə də yeyir.
Başını qurtarmaq istəsən, dilini qoru,
Dilin hər gün başına bəla açə bilər.

Bil ki, ancaq iki adam danışmaz,
Biri biliksiz, biri isə lal.
Lalın dili danışa bilməz.
Biliksizin dili sözünü gizləyə bilməz.
Biliksizin dili daim bağlı olmalıdır,
Bilikli isə dilinin hakimi olmalıdır.
Biliklinin sözü torpaq üçün su kimidir,
Su axsa, torpaqdan nemət çıxar.
Bilikli insanın sözü əskilməz.

Dildən elə zərər deyə bilər ki, insan həyatını itirər.
Əgər dilin zərərindən qorxub danışmasan,
Onun xeyiri haqqındakı sözün də faydasız qalar.

Aydoldu söylədi: - Dilin xeyiri çoxdur,
Əgər dilim dönsə, söylərəm.
Yava söz biliksiz dilindən çıxar,
Alim biliksizə heyvan deyər.
Boş və hərzə danışan qara təbiətlidir,
Onun qara başını da boş sözü yeyər.
Yava sözün adama çox ziyanı var,
Sözü yerində söylənsə, faydalı olar.
Avamın qarnı doysa, öküz kimi yatar,
Boş sözlərlə ovunar və kökələr.

Bədənin qisməti boğazdan girər,
Ruhun qismətu isə doğru sözdür, qulaqdan girər.
Bax, biliyin iki əlaməti var,
Bu iki şeylə insan bəxtiyar olar.
Bunlardan biri dildir, digəri boğaz,
Bu ikisinə hakim olan çox xeyir görər.
Biliklinin dilinə və boğazına hakim olması gərəkdir,
Boğazını, dilini gözləyən bilikliyə ehtiyac var.
Sözün yeri sirdir,
On cürə söz var, tək biri söylənməlidir.
Birini söyləmək olar, doqquzu yasaqdır,
Yasaq sözlərin hamısı əslində fənadır.
Sözün faydası uludur,
Yerinə düşərsə, qulu böyüdə.

Bax, sözün xeyiri ilə qara yerdəki
Yaşıl göyə ucalar, dörə keçər.
Əgər dil bacarmasa,
Mavi göydə olanı yerə endirər.
Çox söz odur ki,
Soruşmadan söyləyib insanı usandırır.
Az söz isə soruşulan zaman söylənən,
Bir sözə cavab olan sözdür,
Dilini gözəl sözlə bəzəyən və onun üzünü açan
Şair bu barədə belə bir söz deyib:
Sözü yaxşı, gözəl düşünüb söylə,
Ancaq soruşulanda de və qısa elə.
Çox söz eşit, özün çox danışma,
Sözü ağılla söylə, biliklə bəzə.

Sözü biləndən eşidib bilməyəne söyləməli.

Gərəkli sözü uludan dinləməli,
Əməl etsinlər deyə kiçiklərə söyləməli.
Çox danışmaqla insan alim olmaz,
Çox eşidən alim başa keçər.
İnsan lal da olsa, bilikli ola bilər,
Ancaq kar olsa, biliyə əli çatmaz.
Dillə söylənməsə bilik eləcə qalar.
Dili yalnız söymək olmaz, öymək də lazımdır,
Sözün öyüləcək və söyüləcək tərəfləri var.

Bütün canlılar və məxluqat
Tanrının birliyinə dillə şəhadət gətirir.
Yaratdı min – min xəlayiqi o,
Onlar Tanrını dillə öyərlər.
Bədən sahibi insana bunlar lazımdır:
Biri dil və söz, biri də könül.
Tanrı dili və könülü söz üçün yaratdı,
Sözü əyri olanları zorla oda atarlar.
Doğru sözün xeyiri çoxdur,
Əyri söz isə həmişə söyüşdür.
Doğru söylənəcəksənsə, dilin tərپənsin,
Sözün əyridirsə, onu gizlə.
Dili söyləməyən kiçiyə lal deyərlər,
Çox danışana isə yanşaqbaşı deyərlər.

QABUSNAMƏ

(X-XI əsr Qədim Şərq ədəbiyyatı)

NATIQLIK MƏHARƏTİNİ ARTIRMAQ HAQQINDA

Ey oğul, insan söz anlamağı və söz deməyi bacarmalı, pis adamlardan isə dilini saxlamalıdır. Ey oğul, sən doğru danışan ol, özünü doğru danışan tanıt ki, işdir bir gün zərurət üzündən yalan deməli olsan, doğru qəbul etsinlər. Lakin yalana oxşar doğru danışma. Doğruya oxşar yalan, yalana oxşar doğrudan yaxşıdır, çünki o yalana inanarlar, bu doğruya yox. Qəbul edilməyən doğrulardan qaç ki, rəhmətlik əmir Bus-Suvar¹ Ğazi Şapur ibn əl-Fəzl ilə mənim başıma gələn əhvalat sənə də başına gəlməsin.

¹ Bus-Suvar – Şəddadilərin 8-ci əmiri, 422/1030-31-ci illərdən 459/1066-67-ci illərə qədər hökmdar olmuşdur. Görünür, “Qabusnamə” müəllifi Gəncə şəhəri alınmamışdan əvvəl Bus-Suvarın yanına getmişdir.

Hekayət. Ey oğul, bil ki, mən əmir Bus-Suvar döv-ründə, həccdən qayıtdığım il Gəncəyə cihad² davasına getmişdim. Mən Hindistan cihadında çox iştirak etmişdim, indi də Rum³ cihadında iştirak etmək istəyirdim. Əmir Bus-Suvar böyük şah idi, dediyini eyləyən, müdrik, ləyaqətli, ədalətli, şücaətli, fəsahtətli, dini sevən, uzaqgörən idi, yəni şahlara xas olan bütün müsbət xüsusiyyətlər onda var idi, çox ciddi adam idi, zarafatı xoşlamazdı.

Məni görəndə çox hörmət etdi, mənəmlə söhbətə başlayıb cürbəcür şeylər danışdı, mən də ona qulaq asırdım, lazım olan cavablar verirdim. Cavablarım onun çox xoşuna gəldi, mənə çoxlu kəramətlər göstərdi və geri qayıtmağa qoymadı. Mənə o qədər lütfkarlıq etdi ki, axırda mən də ürəkdən meylimi ona saldım, bir neçə il Gəncədə qaldım. Mən həmişə onun qonaqlıqlarında, şərab məclisində iştirak edirdim. O, məndən müxtəlif şeylər soruşur, keçmiş şahların tarixi ilə maraqlanır, dünyanın vəziyyəti haqqında suallar verirdi. Bir gün bizim vilayət haqqında söz düşdü, hər yerin əcaib-qəraib adətlərindən soruşmağa başladı. Mən dedim: *“Gürganın⁴ yaxınlığında, dağın ətəyində bir kənd, bu kənddən uzaqda isə bir bulaq vardır. Kəndin arvadları su gətirmək üçün bir ye-*

² Cihad – Din pərdəsi altında aparılan müharibə.

³ Rum – O zaman Kiçik Asiyanın bir hissəsinə deyilərdi. Rum dövləti Bizans dövləti adı altında da məşhurdur.

⁴ Gürgan (Qorqan) – İrənanın şimal-şərqində yer adı.

rə toplanır, sonra həmin bulağa gedərək sərniclərini su ilə doldurur, başlarına qoyub qayıdırlar. Qadınlardan biri qabaqda sərnicsiz gəlir, yola diqqətlə baxır. O yerlərdə təsadüf edilən yaşıl bir qurd (cücü) var, ona rast gələndə götürüb kənara atır ki, suaparan qadınlar onu tapdalamasınlar. Kim haman qurdu tapdalayıb öldürsə, başında olan sərnici suyu dərhal iylənir, ona görə suyu yerə boşaldıb geri dönmək, sərnici pak eyləyib yenidən su ilə doldurmaq lazım gəlir”.

Mən bu sözü dedikdə əmir Bus-Suvar üz-gözünü turşutdu, başını yırgaladı, bir neçə gün mənimlə əvvəlki kimi mehriban olmadı. Bir dəfə Piruzan⁵ Deyləm mənə dedi: *“Əmir səndən gileylənib deyir ki, filankəs ciddi adama oxşayır, ancaq bilmirəm nə üçün mənə uşaq-uşaq sözlər danışırs, onun kimi bir adam mənim kimi birisinə nə üçün yalan deyir?”*

Mən o saat Gəncədən Gürgana bir qasid göndərdim və əmr etdim ki, belə bir kəndin haman yerdə olduğu və haman cücü əhvalatının düzlüyü haqqında qazi, rəis, xətib, üləma və bütün etimadlı adamlar tərəfindən imza edilmiş bir arayış gətirsin. Dörd ay zəhmətdən sonra mən həmin arayışı alıb əmir Bus-Suvarın qarşısına qoydum. Oxuyub güldü və dedi: *“Mən özüm bilirəm ki, sənin kimi adamdan yalan çıxmaz, xüsusilə, mənim yanımda, lakin*

⁵ Piruzan Deyləmi – Bus-Suvarın yaxın adamlarından biri.

elə də doğru danışmaq lazım deyil ki, inandırmaq üçün dörd ay zəhmət çəkib iki yüz mötəbər adamın imzası ilə sənəd hazırlayasın!”

Onu da bilməlisən ki, söz dörd cürdür: birini nə bilərlər, nə deyərlər, birini həm bilərlər, həm də deyərlər, birini deyərlər, lakin bilməzlər, birini bilərlər, lakin deməzlər. Bilinməyən və deyilməyən sözlər dinə ziyanı olanlardır, bilmək lazım olmayıb deyiləsi sözlər: haqq-taalanın kitabında, peyğəmbərin hədislərində, elmi kitablarda, üləmanın əsərlərində olan sözlərdir, çünki belə sözlərin şərhı yalnız təqliddən ibarət olar, onlardakı ziddiyyət, ixtilaf və çətinlikləri açıb göstərmək vəhydən xəbər vermək və ona bənzər kimi bir şeydir. Həm bilməli, həm deməli sözlərə gəldikdə, onlar həm dinə, həm dünyaya lazım olan, yəni hər iki dünyada işə yarayan sözlərdir. Belə sözlərin həm danışana, həm də dinləyənə faydası olar. Bilib deyilməyəsi sözə misal onu göstərmək olar ki, böyük bir adamın və ya bir dostun sənın yanında bir eybi ola, ya ehtimal üzündən və ya işin gedişindən elə güman edəsən ki, o, şəriətə düz gəlmir, desən ya həmin böyük adamın qəzəbinə səbəb olarsan, ya o dostuna ziyan vurarsan, ya qara camaatın tənəsinə məruz qalarsan. Belə bir söz, bilib deyiləsi mümkün olmayan sözdür. Dediym bu dörd növ sözün ən yaxşısı odur ki, onu həm bilmək olar, həm də demək. Lakin bu dörd növ sözün hərəsinin iki üzü vardır: biri gözəl, biri çirkin. Camaat arasın-

da danışarkən gözəllərini danış ki, xalqın xoşuna gəlsin və qabiliyyətinin dərəcəsi məlum olsun. Böyük və ağıllı adamları sözlərinə görə tanıyarlardı, sözləri adamlara görə yox. Hər adam öz sözünün altında gizlənmişdir. Əli Əmirəlmöminin belə demişdir: *“Hər kəs öz dilinin altında gizlənmişdir”*. Söz var bir cürə deyərsən, insanın ruhu təzələnər, başqa cürə deyərsən adamın qəlbi kədərlənər.

Hekayət. Eşitmişəm, bir dəfə Harun ər-Rəşid⁶ yuxuda görür ki, bütün dişləri tökülübdür. Səhəri yuxuyozanı çağırıb soruşur: *“Bu yuxunun mənası nədir?”* Yuxuyozan deyir: *“Əmirəlmöminin ömrü uzun olsun, bütün qohum-əqrəban səndən qabaq öləcək, belə ki, heç kəs qalmayacaqdır”*. Harun ər-Rəşid deyir: *“Bu yuxuyozana yüz çubuq vurun, o belə bir ağır xəbəri nə üçün mənim üzümə dedi, bütün qohum-qardaşım səndən əvvəl öləcəksə, onda mən kimə lazımam?!”*

Əmr etdi, başqa yuxuyozanı çağırıdılar, yuxunu ona danışdı. Yuxuyozan dedi: *“Əmirəlmömininin gördüyü bu yuxu göstərir ki, Əmirəlmöminin bütün qohum-əqrəbasından çox yaşayacaqdır”*. Harun ər-Rəşid dedi: *“Ağlın hökmü eynidir, təbir haman təbirdir, lakin ibarələrdə böyük fərq vardır”*. Əmr etdi, haman kişiyə yüz dinar versinlər.

Deməli, sözün dalına-qabağına fikir vermək lazım-

⁶ Harun ər-Rəşid – Abbasilərin beşinci xəlifəsi.

dır, dediyin sözü ən gözəl tərzdə demək lazımdır ki, həm söz anladan olasan, həm söz anlayan. Əgər dediyin sözü anlamasan, səninlə tutuquşunun nə fərqi var? O da söz deyə bilir, lakin söz anlayan deyil. Söz anlayan ona deyirlər ki, onun da sözünü başqaları anlasın, belələri ağıllı adamlar hesab edilər, əks halda insan deyil, heyvan zümrəsindən sayırlar. Sözü böyük hesab et, söz göydən enmişdir, onun qədrini bil, yerində deyilməli sözü saxlama, de, lakin yersiz danışmaqla da onu qiymətdən salma ki, hikmətə zülm etmiş olmayasan!

Nə desən düzünü de, mənasız müddəalarda olma. Hər müddəə üçün isə çox da sübuta can atma. Bilmədiyini elmdən dəm vurma, o elmdən çörək gözləmə, çünki sən elə elmdən, elə minbərdən məqsədinə çata bilməzsən, yalnız bildiyin elmdən məqsədə çata bilərsən. Bilmədiyini şeydən heç şey əldə edə bilməzsən.

Hekayət. Eşitmişəm, deyirlər ki, Xosrov (Ənuşirəvan) dövründə bir qadın Büzürcmehrin⁷ yanına gəlib bir məsələ haqqında ondan söz soruşur. Bu zaman Büzürcmehrin başı qarışıq imiş, deyir: *“Ey qadın, sən soruşduğun şeyi mən bilmirəm”*. Qadın deyir: *“Bunu bilmir-*

⁷ Büzürcmeh – Əslində farsca Bozorgmeh. Ənuşirəvanın əfsanəvi, ağıllı və dərin fərasətli vəziri. Ərəb dilində “g” səsi və hərfi olmadığından onu “c” ilə əvəz etmişlər, Bozorgmeh əvəzinə, Büzürcmehr alınmışdır. Deyildiyinə görə, o, “Kəlilə və Dimnə”yə bir fəsil də əlavə etmişdir (Təbib Bərzuyə fəslü).

sənsə, bəs nəyə görə bizim hökmdarın çörəyini yeyirsən?” Büzürməhr deyir: “Bildiyim şeyə görə, şah yalnız bildiyim şeyə mənə bir şey verir. Bacarırsansa, gəl özün hökmdardan soruş, gör o bilmədiyim şey üçün mənə bir şey verir, ya yox?!”

Lakin işlərdə həddini aşma, ifratı zərərli hesab et, hər məsələdə orta olmağa çalış. Bizim şəriət sahibi deyibdir: “İşlərin xeyirlisi ortada olanıdır”. Söz deyib iş görməkdə tələsmə. Mən ağır oturub yavaş tərpənmək üstə danlanmağı, yüngüllük edib tələsmək üstə təriflənməkdən üstün tuturam. Sənin yaxşı və pisliyinə dəxli olmayan sirləri öyrənməyə çalışma, özündən başqa heç kəsə sirr demə, desən, onu artıq sirr hesab etmə. Söz daxilən yaxşı olsa da, xaricən onu pisə yoza bilərlər, çünki insanların çoxu bir-birindən bədgüman olar. Hər işdə sözün, əməlin vəziyyətin imkanına münasib olmalıdır. Hər nə desən, elə de ki, hamı sənin sözlərinin doğruluğunu təsdiq etsin.

Söz ustaları yanında doğru adam kimi tanınsan da, özünü hörmətdən salmaq istəmirsənsə, heç bir şey haqqında şahid olmağa razılıq vermə. Əgər versən, canfəşanlıq göstərmə və könüllü olaraq şahidlik etmə. Hər deyilən sözə qulaq as, lakin əməl etməyə tələsmə, fikirləş danış. Dediyyəndən peşman olmamaq üçün əvvəl düşün, sonra sözü ağızından çıxar. Əvvəlcədən düşünə bilmək bacarmağa bərabərdir.

İşinə yarasa da, yaramasa da, heç bir sözü dinləməkdən darıxma, beləliklə, qoyma söz qapıları sənin üzünə bağlansın, sözün faydasından məhrum olasan. Heç vaxt soyuq danışma, soyuq danışmaq elə toxumdur ki, onun meyvəsi düşmənlik olar.

Alim olsan, özünü nadan hesab et ki, bilik qapıları sənin üzünə açılınsın. Nə qədər ki, sözün eybini və hüsnünü anlamayıbsan, heç vaxt onu kəsmə və ya tərifləmə. İstər böyük olsun, istərsə kiçik, hər kəslə öz dili ilə danış ki, hikmətdən xaricə çıxmıyasan və dinləyicini darıxdırmıyasan. Lakin danışarkən səndən dəlil və sübut tələb edilərsə, belə yerdə elə danışmalısan ki, onları razı sala biləsən və onların arasından canını salamat qurtara biləsən.

Əgər sən söz ustadı olsan, özünü bildiyindən az göstərməyə çalış ki, söhbət vaxtı piyada olduğun meydana çıxmasın. Çox bilən, lakin az danışan ol, az bilib çox danışan olma. Deyiblər ki, susmaq salamatlığa, çox danışmaq isə ağılsızlığa bərabərdir. Çox danışan adam ağıllı olsa da, onu ağılsız hesab edərlər, az danışan ağılsız olsa da, az danışdığı üçün camaat onu ağıllı hesab edər. Nə qədər düz, təmiz və mömin adam olsan da, özünü öymə, çünki sənin özün haqqındakı şahidliyini heç kəs qəbul etməz, çalış səni xalq tərifləsin, nəinki özün özünü. Çox bilirsənsə, yalnız kara gələninə, işə yarayanını de ki, zənganlı ələviyə⁸ kimi sənə də ziyan gətirməsin.

⁸ Ələvi, Ələviyyə – Əli nəslindən olan.

Hekayət. Eşitmişəm, deyirlər ki, Sahibin⁹ dövründə Zənganda bir qoca var idi. Bu qoca adlı-sanlı Şafei¹⁰ (Allah ona rəhmət eləsin) əshabələrindən idi. Özü din xadimi, müfti, vaiz olmaqla qazı yanında müşavirlik də edərdi. Zəngan rəisinin də ələvi (yəni Əli nəslindən olan) bir oğlu var idi, o da vaiz və qazı yanında müşavir idi. Bunlar hər ikisi həmişə bir-birini ifşa edər və minbərdən bir-birinə ağır sözlər deyərtilər. Bir gün bu ələvi minbərdən haman qocanı “kafir” adlandırdı. Xəbəri qocaya çatdırdılar, o da minbərdən haman cavanı “haramzadə” adlandırdı. Bu xəbəri də ələviyə çatdırdılar. Bərk özündən çıxdı, tez yerindən qalxıb Rey¹¹ şəhərinə, Sahibin yanına getdi, haman qocadan şikayət edib, ağladı və dedi: *“Sizin dövrünüzdə yaramaz ki, peyğəmbər övladını “haramzadə” adlandırsınlar”*. Sahibin həmin qocaya acığı tutdu, qasid göndərib onu Reyə çağırırdı. Şəriət üləması və seyidlərlə birlikdə məhkəmə düzəldib qocaya dedi: *“Ey şeyx, sən şafei (Allah ona rəhmət eləsin) imamlarının adamlarındansan, özün də alimsən, bir ayağın buradadır, bir ayağın gorda, heç sənə yaraşarmı, peyğəmbər övladına “haramzadə” deyəsən? İndi ki, bunu deyibsən,*

⁹ Sahib Əbül-Qasim İsmail ibn Əbbad – İrənin məşhur ədiblərindəndir. Albuyə şahlarından Müəyyəduddövlənin və Fəxrüddövlənin vəziri olmuşdur.

¹⁰ Şafei – Əbu-Abdullah Məhəmməd ibn İdris Şafei – Şafei təriqətinin banisi olmuşdur. (150/767 – 204/819-20).

¹¹ Rey – İranda, Tehran yaxınlığında yer adı.

gərək sübut edəsən, yoxsa sənə şəriətin vacib bildiyi elə bir cəza verəcəyəm ki, xalq bundan ibrət alsın və heç kəs belə ədəbsizlik və hörmətsizliyə cəsarət etməsin". Qoca dedi: "Sözümün doğruluğuna sübutum həmin ələvinin özüdür, onun üçün onun özündən daha inandırıcı sübut ola bilməz. Lakin mənim sözümə görə, o, halalzadə və təmizdir, öz sözünə görə isə haramzadədir". Sahib dedi: "Bunu necə sübut edə bilərsən?" Qoca dedi: "Bütün Zəngan bilir ki, onun anasının kəbinini atasına mən kəsmişəm, o isə məni minbərdən kafir adlandırmışdır. Əgər o bu sözü ürəkdən deyirsə, o zaman kafirin kəsdiyi kəbin haramdır, bu halda, onun öz dediyinə görə, o, haramzadədir; yox, əgər ürəkdən demirsə, deməli, yalançıdır, ona tənbeh lazımdır". Sonra qoca əlavə etdi: "Hər halda ya yalançıdır, ya haramzadə. Peyğəmbər övladı isə yalançı olmamalıdır, necə istəyirsiniz, onu elə də adlandırın, şübhəsiz ki, bu ikisindən birisini qəbul etmək lazım gələcəkdir".

O cavan bərk tutuldu, heç bir cavab tapa bilmədi. Bu sözü fikirləşməyib dediyi üçün ağrısını çəkdi.

Ey oğul, söz danışan ol, söz güləşdirən olma. Söz güləşdirmək divanəlik kimi bir şeydir. Hər kimlə danışsan, diqqət et, gör, o sənin sözlərinin müştərisidir, ya yox. Əgər yağlı müştəri tapsan, əl çəkmə, sözlərini sat, yox, müştəri deyilsə, o sözü saxla, onun xoşuna gələnlə başqa şeylər danış, qoy dönüb sənənin müştərin olsun. La-

kin çalış, adamla adam ol, insanla insan, çünki adam başqadır, insan başqa. Qəflət yuxusundan ayılanlar xalqla mən dediyim kimi rəftar edər.

Bacardıqca söz deyib, söz eşitməkdən çəkinmə, çünki insanlar söz eşitmək vasitəsi ilə söz deməyi bacaran olurlar. Sübut: əgər uşağı anasından ayırıb zirzəmiyə sal-salar, orada süd verib böyütsələr, anası və dayəsi onunla danışmasalar, ona nəvaziş etməsələr, o, heç kəsin səsini eşitməsə, böyüdükdə lal olar, lakin belə adam uzun müddət eşidib öyrəndikdən sonra yenə dilə gəlib danışar. Başqa bir sübut: anadan kar doğulan lal olar. Görmürsənmi, lalların hamısı kardırlar?

Deməli, sözlərə qulaq as və yadında saxla, xüsusilə, hökmdarların və alimlərin dedikləri hikmətli sözləri. Demişlər ki, alimlərin, hökmdarların nəsihətlərinə qulaq asmaq aqlın gözünü işıqlandırır, çünki ağıl gözünün tutiya¹² və sürməsi hikmətdir. Bu dediyim sözlərə canla-başla qulaq asıb onlara etiqad etmək lazımdır.

İndi belə mənalı və nadir sözlərdən bəzisi yadıma düşdü. Bu sözlər əcəm şahlarının şahı Ənuşirəvan Adilin dilindən deyilmişdir, mən onları bu kitabda ona görə xatırladıram ki, sən oxuyub öyrənəsən və onlara əməl edə-sən. O padşahın sözlərinə və məsləhətlərinə əməl etmək bizə daha vacibdir, çünki biz o şahların nəslindənik.

¹² Tutuya – Göz dərmanı. Bütün göz xəstəliklərini sağalda bilən dərman.

Bil, mən keçmiş xəlifələr haqqındakı xəbərlərdə belə oxumuşam ki, xəlifə Məmun¹³ (Allah ona rəhmət eləsin) Ənuşirəvanın məzarını ziyarətə getmişdi. Onun dəxməsinə¹⁴ çatanda gördü ki, bədəni taxt üzərində çürüyüb torpağa dönmüşdür. Onun taxtının üzərində, dəxmənin divarında pəhləvi dilində qızıl su ilə yazılmış bir neçə sətir yazı var idi. Məmun əmr etdi, pəhləvi dili bilən alimləri gətirdilər, onlar haman yazıları oxudular və ərəb dilinə tərcümə etdilər. Haman ərəb tərcüməsi əcəmdə məşhurdur. Birinci növbədə deyilirdi: *“Nə qədər ki, mən sağ idim, Allahın bütün bəndələri məndən kömək alırdılar, elə bir adam olmamışdır ki, mənim qarşıma gəlsin, mənim nemətimdən bir qismət aparmasın. Ölüm qarşısında aciz qaldığım zamanda isə bu sözləri divara yazdırmaqdan başqa heç bir çarə tapmadım. Dedim ki, əgər bir adam bir vaxt məni ziyarətə gəlsə, bu yazıları oxuyub yadda saxlasa, qoy o da mənim mərhəmətimdən məhrum olmasın, bu nəsihət və öyüdlər o adamın ayaq zəhmətinin mükafatı olsun”*.

Bu nəsihətlər aşağıdakılardır.

¹³ Məmun – Xəlifə Harun ər-Rəşidin oğlu (813-833).

¹⁴ Dəxmə - Zərdüştələrdə insan öldükdən sonra yandırılmalı olmayan cəsədlərin qoyulduğu açıq meydança. Bu meydançalar yüksək yerdə tikilər və buraya qoyulan cəsədləri quzğunlar parçalayıb yeyərdilər. Bu söz Şərq ədəbiyyatında məqbərə mənasında da işlənmişdir.

**NUŞİRƏVAN ADİLİN
NƏSİHƏTLƏRİNİN
XATIRLADILMASI
HAQQINDA**

Əvvəl demişdir: “Nə qədər ki, gecə-gündüz gəlib gedir, illərin dəyişməsinə təəccüb etməyin”.

Və demişdir: “İnsanlar bir dəfə peşman olduqları işlərdən nə üçün bir də peşman olsunlar?”

Sonra demişdir: “Həyatı arzu etdiyi kimi keçməyən adam nə üçün özünü diri hesab edir?”

Sonra demişdir: “Sənə pis deyəni onu sənə xəbər gətirəndən daha tez bağışla!”

Sonra demişdir: “Faydasız qulaq asan adamın başı başsağlığı verilən adamınkindən daha çox ağrayar”.

Sonra demişdir: “Ziyan dəyənlər içərisində ən çox ziyan çəkən onu hesab et ki, ziyanını gözü ilə görmüş olsun”.

Sonra demişdir: “Alınıb-satılan qulu öz qarnının qulu olan adamdan daha azad hesab et!”

Sonra demişdir: “Elmi olub ağıl olmayan adama elm əziyyət verər”.

Sonra demişdir: “Həyatdan dərs ala bilməyən adama heç kəs dərs verməməlidir, çünki əməyi hədələrə gedər”.

Sonra demişdir: “Nadana hər şeyi qorumaq özünü öz nadanlığından qorumaqdan daha asandır”.

Bir də demişdir: “İstəyirsən xalq səni tərifləsin, sən də xalqı təriflə”.

Sonra demişdir: “İstəyirsən sənin xalqa sərf etdiyən əmək hədəv getməsin, xalqın sənə sərf etdiyi əməyi hədəv etmə!”

Sonra demişdir: “Dostunun az olmasını istəmirsənsə, kin saxlayan olma!”

Sonra demişdir: “Artıq dərəcədə kədərli olmaq istəmirsənsə, paxıl olma”.

Bir də demişdir: “İncidilmək istəmirsənsə, özünə rəva bilmədiyini başqasına da rəva görmə”.

Sonra demişdir: “İstəyirsən ki, asudə yaşayasan, işlərini hadisələrin gedişinə uyğun qur”.

Sonra demişdir: “İstəmirsən ki, sənə divanə desinlər, tapılmayan şeyi axtarma”.

Sonra demişdir: “Həya-abırla yaşayıb dolanmaq istəyirsənsə, başqalarını rüsvay etmə”.

Sonra demişdir: “Aldanmaq istəmirsənsə, görülməmiş işi görülmüş hesab etmə”.

Sonra demişdir: “İstəyirsən ki, sirrinin üstü açılmasın, başqalarının sirrini açma”.

Sonra demişdir: “Dalda ələ salınmaq istəmirsənsə, əlin altında işləyənlərlə mülayim dolan”.

Sonra demişdir: “Uzun müddət peşman olmaq istəmirsənsə, nəfsinə tabe olma”.

Sonra demişdir: “Zirək olmaq istəyirsənsə, öz üzünü başqalarının aynasında gör”.

Sonra demişdir: “Qorxusuz yaşamaq istəyirsənsə, başqalarına yamanlıq etmə”.

Sonra demişdir: “İstəyirsən sənin qədrini bilsinlər, başqalarının qədrini bil”.

Sonra demişdir: “İstəyirsən sənin dediyinə əməl etsinlər, özün dediyinə əməl et”.

Sonra demişdir: “İstəyirsən xalq səni ağıllı hesab etsin, ağılı olmayan adama sirr vermə”.

Sonra demişdir: “İstəyirsən camaatdan üstün olasan, duz-çörək verən ol”.

Sonra demişdir: “Nə üçün o adamı düşmən saymaya-san ki, o özünün igidliyini xalqı incitməkdə görür?”

Sonra demişdir: “Nə üçün o adama dost deyəsən ki, o sənin düşmənlərlə dostluq edir?”

Sonra demişdir: “İstedadsız adamla dostluq etmə, istedadsız adam nə dostluğa yarayar, nə düşmənləyə”.

Sonra demişdir: “Özünü alim sayan nadandan uzaq gəz”.

Sonra demişdir: “Ədalətli ol ki, ədalət məhkəməsinə işin düşməsin”.

Sonra demişdir: “Haqq acı olsa da, onu dinləmək lazımdır”.

Sonra demişdir: “İstəyirsən düşmən sənin sirrini bilməsin, onu dosta demə”.

Sonra demişdir: “Xırdaçılıq edən və böyük ziyan verən olma”.

Sonra demişdir: “Ləyaqətsiz adamları diri hesab etmə”.

Sonra demişdir: “Sərvəti olmadan dövlətli olmaq is-təyirsənsə, gözütöx ol”.

Sonra demişdir: “Hədəərə alma ki, hədəərə də satasan”.

Sonra demişdir: “Tay-tuşa möhtac olmaqdansa, öl-mək yaxşıdır”.

Sonra demişdir: “Əclaf adamın çörəyi ilə dolanmaq-dansa, acından ölmək yaxşıdır”.

Sonra demişdir: “Hər düşündüyünü etibarsız adama demə, lakin etibarlı adamdan da gizlətmə”.

Sonra demişdir: “Özündən aşağı adama möhtac ol-maq böyük müsibətdir, suda boğulmaq alçaq adamdan kömək ummaqdan yaxşıdır”.

Sonra demişdir: “Bu dünya üçün çalışan təvazökar fa-siq¹⁵ o dünya üçün çalışan mütəkəbbir abiddən¹⁶ yaxşıdır”.

Sonra demişdir: “Ən nadan adam odur ki, birisi ki-çiklikdən böyüklüyə çata, lakin ona yenə də kiçik kimi baxa”.

Sonra demişdir: “Ondan daha bədtər rüsvayçılıq ol-maz ki, biri bilmədiyi şeyin doğruluğunu iddia edə, son-

¹⁵ Fasiq – Alçaq, rəzil, mürdar adam.

¹⁶ Abid – İbadət edən.

ra yalançı olduğu meydana çıxa”.

Sonra demişdir: “Ən aldadılmış adam ona deyərlər ki, nağdı nisyəyə dəyişə”.

Sonra demişdir: “Ən alçaq adam odur ki, birinin ehtiyacı ona düşə, imkanı ola, lakin kömək etməyə”.

Sonra demişdir: “İstəyirsən ki, ədalətliyə sırasında adın çəkilsin, sənə tabe olanları imkanın daxilində yaxşı saxla”.

Sonra demişdir: “İstəyirsən ki, sənin adını nəciblər sırasında çəksinlər, tamahkar olma və tamahkarlığı yaxına buraxma”.

Sonra demişdir: “İstəyirsən qara camaat səni pisləməsin, onların işini təriflə”.

Sonra demişdir: “İstəyirsən ki, ürəklərdə özünə yurd salıb seviləsən və xalq səndən nifrət etməsin, xalqın xeyrinə danış”.

Sonra demişdir: “İstəyirsən ki, xalq arasında ən yaxşı və ən bəyənilmiş adam olasan, özünə məsləhət bilmədiyini başqalarına da məsləhət görmə”.

Sonra demişdir: “İstəyirsən ki, ürəyinə heç bir məhləmlə sağalmayan yaralar vurulmasın, nadan adamla höcətə girişmə”.

Sonra demişdir: “Adamların ən yaxşısı olmaq istəyirsənsə, heç şeyi xalqdan əsirgəmə”.

Axırda demişdir: “İstəyirsən ki, dilin uzun olsun, əlini gödək et”.

Nuşirəvan Adilin öyüd və nəsihətləri bunlardan ibarətdir. Ey oğul, oxuyarkən, bu sözlərə xor baxma, bunlardan həm hikmət iyi gəlir, həm hökmdarlıq iyi, çünki bunlar həm həkimlərin* sözüdür, həm hakimlərin. Bunların hamısını öz malın et. İndi nə qədər ki, cavansan öyrən, qocalanda özün qulaq asmaq istəməyəcəksən. Çünki qocalar elə şeylər bilərlər ki, onları cavanlar bilməzlər.

TƏVAZÖ VƏ BİLİYİN ARTIRILMASI HAQQINDA

(ixtisarla)

Onu da bil ki, bütün sənətlər içində ən gözəl sənət danışmağı bacarmaqdır. Böyük yaradan insanı bütün məxluqatın ən şərəflisi etmiş və onu on xüsusiyyətə görə¹⁷ (beşi bədənin daxilində, beşi xaricində), başqa canlılardan üstün yaratmışdır.

Daxildə olan beş xüsusiyyət: təfəkkür, hafizə, təxəyyül, təsəvvür və danışqdır, xarici beş xüsusiyyət:

* Həkim – burada alim, hikmət sahibi mənasında işlədilmişdir.

– R.S. (farscadan tərcümə, qeyd və şərhlərin müəllifi Rəhim Sultanovdur – B.X.)

¹⁷ On xüsusiyyət – “Qabusnamə”də xarici və daxili aləmi dərk etmək nöqtəyi-nəzərindən insanların on xüsusiyyətə (dərəcəyə) görə heyvanlardan üstün yaradıldığı göstərilir. Y.E.Bertels “dərəcə” sözünü “hiss” kimi tərcümə etmişdir, biz “xüsusiyyət” kimi tərcümə edirik. Buraya həm “hissi” kateqoriyalar, həm də psixoloji və təfəkkür kateqoriyaları daxildir.

eşitmə, görmə, qoxu bilmə, toxunma və dad bilmə xüsusiyyətidir¹⁸.

Bu xüsusiyyətlərdən heyvanlarda olanları insanlardakı kimi deyil, ayrı cürdür. Buna görə də insan başqa heyvanlara üstün gəlmiş və onların üzərində hökmranlıq əldə etmişdir.

İndi ki, bunu bildin, gərək sən dilini gözəl danışmağa və yaxşı şeylər söyləməyə öyrədəsən, yaxşıdan başqa heç bir şey deməyə adət etdirməyəsən, çünki dilə nə öyrədibsən, nəyə adət etdiribsənsə, həmişə onu da deyəcəkdir. Odur ki, deyiblər: *“dili xoş olanın havadarı çox olar”*.

Nə sənətin sahibi olursan ol, ancaq sözü yerində deməyi bil, çünki yersiz deyilən söz nə qədər gözəl olsa, yenə də çirkin görünər. Faydasız sözlərdən qaç, çünki faydasız sözlərdən həmişə ziyan gələr. Yalan iyi verən və hikmət ətri saçmayan sözlər deyilməsə, daha yaxşıdır. Müdrik adamlar sözü şəraba oxşatmırlar, o həm məst edər, həm məsti ayıldar¹⁹. Dindirilməmiş danışma, xahiş edilməmiş məsləhət verib nəsihət etmə, xüsusən nəsihətə qulaq asmayana. Elə adam axırda özü yığılar. Camaat içində heç kəsə nəsihət etmə. Deyiblər ki: *“adamlar içə-*

18 Bax: 17.

19 Çox içdikdən sonra əmələ gələn baş ağrısını aparmaq, sərməstlik və xumarlıqdan ayrılmaq üçün içilən şərab nəzərdə tutulur.

risində nəsihət məzəmmətə bərabərdir”. Çoxdan yolunu azmışları düzəltmək fikrinə düşmə, bacarmazsan. Əyri bitmiş, qol-budaq atmış və yüksəlmiş ağacı kəşib yonmayınca düzəltmək olmaz. Söz deməkdə xəsislik etmədiyən kimi, imkanın olsa, mal verməkdə də xəsislik etmə, çünki adamlar sözə nisbətən mala daha çox şirnikərlər. Pis ad qazanmış yerlərdən uzaq gəz, bədxah dostdan və pis yola çəkən yoldaşdan qıraq qaç, özün haqqında səhvə yol vermə, elə yerə get ki, səni axtarsalar və orada tapsalar, rüsvay olmayasan. Malını elə yerə qoy ki, istəyəndə tapa biləsən²⁰.

Hekayət. Deyirlər ki, bir gün Əflatun²¹ şəhərin adlı-sanlı adamları ilə bir yerdə oturub, söhbət edirdi. Biri si onun görüşünə gəlib salam verdi, yanında oturub oradan-buradan danışdıqdan sonra dedi: Ey filosof, bu gün filankəsi gördüm, sənin barəndə danışır və tərifləyərək deyirdi: *“Əflatun çox böyük filosofdur, indiyə qədər onun kimisi nə olub, nə də olacaqdır”*. İstədim onun tərifi ni sənə çatdıram.

Filosof Əflatun bu sözü eşitcək başını aşağı salıb ağladı, bərk qanı qaraldı, halı pozuldu. O kişi dedi: *“Ey fi-*

²⁰ “Malını elə yerə qoy ki, istəyəndə tapa biləsən” . S.Nəfisi və Rzaqulu Xan Hidayətin nəşr etdirdiyi “Qabusnamə”lərdə fərq var. Y.E.Bertelsin rusçaya etdiyi tərcümədə bu cümlə: “Pulu nu qoyduğun yerdə axtar” kimi verilmişdir (Bax: “Kabus-namə”, səh. 65).

²¹ Əflatun – Qədim yunan filosofu (er. əvvəl 429-347-ci illər).

losof, mən sənə nə ağır bir söz dedim ki, halın belə pozuldu?”. Filsof Əflatun dedi: “Ey xacə, şəxsən sən mənə elə ağır bir söz demədin, lakin bundan daha ağır müsibət olarmı ki, nadanın biri məni tərifləsin, mənim gördüyüm iş ona xoş gəlsin? Bilsəydim nə nadanlıq etmişəm ki, onun təbiətinə yaxın olmuş, xoşuna gəlmiş və məni tərifləmişdir, tövbə edib o işdən əl çəkərdim. Halımın pozulması ondadır ki, mən hələ də nadanam, çünki nadanların təriflədikləri adamlar yalnız nadanlar olar”.

Hekayət. Eşitmişəm, Xosrovun²² hakimiyyəti və Büzürməhrin²³ vəzirliyi dövründə Rumdan çox savadlı bir elçi gəlir. Xosrov o zamankı fars şahlarının adətinə görə taxta oturub elçini qəbul edir. Elçi öz etibarnaməsini təqdim etdikdən sonra şah da özünün Büzürməhr kimi vəziri olduğunu göstərmək üçün etibarnaməni onun vasitəsilə alır və söhbət zamanı elçinin yanında Büzürməhrə deyir: *“Filankəs, dünyada nə varsa, hamısını sən bilirsən...”* və istəyir o desin: *“Bəli, bilirəm”*, lakin Büzürməhr deyir: *“Xeyr, hökmdarım, bilmirəm”*. Xosrov pərt olur, elçidən utanır və soruşur: *“Bəs hər şeyi bi-*

²² Xosrov – I Xosrov Ənuşirəvan nəzərdə tutulur.

²³ Büzürməhr – Əslində farsca Bozorgməhr. Ənuşirəvanın əfsanəvi, ağıllı və dərin fərasətli vəziri. Ərəb dilində “g” səsi və hərfi olmadığından onu “c” ilə əvəz etmişlər, Bozorgməhr əvəzinə, Büzürməhr alınmışdır. Deyildiyinə görə, o, “Kəlilə və Dimnə”yə bir fəsil də əlavə etmişdir (Təbib Bərzuyə fəslı).

lən kimdir?” Büzürməhr deyir: “Hər şeyi hamı birlikdə bilir, hamı isə hələ anadan olmamışdır”.

Ey oğul, sən özünü hamıdan bilikli hesab etmə, elə ki, özünü bilməyən hesab etdin, bilən olarsan, əsl bilən ona deyərlər ki, bilmədiyin bilə.

Sokrat bütün böyüklüyünə baxamayaraq, demişdir: “Mən özümdən sonra gələcək böyük və ağıllı adamların mənə tənə vuracaqlarından və *“Sokrat birdəfəlik dünyanın bütün biliklərini öyrənmək iddiasında olmuşdur”* - deyəcəklərindən qorxmasaydım, mütləq deyərdim ki, mən heç nə bilmirəm və öyrənməyə də acizəm, lakin bunu deyə bilmirəm, çünki bu mənim tərəfimdən çox böyük iddia olardı”. Əbu Şükür Bəlxî²⁴ bir beytdə özünün çox böyük alim olduğunu tərifləyir, o beyt budur:

Beyt

*O yerə çatmışdır indi elmim ki,
Anlayıb bilmişəm hələ nadanam.*

²⁴ Əbu-Şükür Bəlxî – X əsrin görkəmli şairlərindəndir. Özünün qısa, hikmətli, dərin mənalı şeirləri ilə şöhrət qazanmışdır. Əbu-Şükürün divanı hələlik tapılmamışdır, lakin S.Nəfisi onun “Afərinnamə”sindən 192 beytə qədər toplaya bilmişdir. 303/915-16-cı illərdə anadan olmuş, 336/948-49-cu illərdə “Afərinnamə”sini yazmışdır.

QOCALIQ VƏ CAVANLIQ QAYDALARI HAQQINDA (ixtisarla)

Həmişə qocalara qarşı mərhəmətli ol, çünki qocalıq elə bir xəstəlikdir ki, heç kəs onu yoluxmağa gəlməz, elə bir dərddir ki, ölümdən başqa heç bir həkim onu sağalda bilməz. Ona görə qoca ölməyincə canını əziyyətdən qurtara bilməz. Hər xəstəlikdə yaxşılaşmaq ümidi var, qocalıqdan başqa. O, hər gün ağırlaşar və yaxşılaşmaq ümidi olmaz. Bir kitabda oxumuşam ki: *“Adam otuz dörd yaşına qədər hər gün boyca və qüvvətcə artar, otuz dördən qırx yaşa qədər olduğu kimi qalar, artıb əskilməz (Günəş də zirvəyə çatdıqda batana qədər yavaş hərəkət edir), qırxdan əlliyə qədər hər il keçmiş ilə nisbətən özündə daha çox zəiflik hiss edər, əllidən altmışa qədər hər ay keçmiş aylara nisbətən daha çox zəifləməyə başlar, altmışdan yetmişə qədər hər həftə keçən həftəyə nisbətən daha çox gücdən düşər, yetmişdən həştada qədər hər gün özünü dünənə nisbətən daha pis hiss edər. Əgər həştaddan çox yaşasa, saatbasaat dərdi və əziyyəti artar”*.

Nərdivanın pilləsi qırx olduğu kimi, ömrün də həddi qırx ildir, pilləkənin kəlləsində yuxarıya yol tapa bilmədiyən üçün qalxdığın yolla yenə də aşağı enməyə məcbur olacaqsan.

ZARAFAT, NƏRD, ŞAHMAT VƏ ONLARIN ŞƏRTLƏRİ HAQQINDA

(ixtisarla)

Bütün şər və fəsadın əsası zarafatdır; zarafat etməkdən özünü qoru. Hərçənd zarafat nə günahdır, nə eyib. Peyğəmbər də zarafat edib.

Aişənin evində bir qarı var idi, bir gün peyğəmbərdən soruşdu: *“Ey allahın elçisi, mənim üzüm behiştə gədlərlərin ki kimidir ya cəhənnəmə”*, yəni: *“Mən behiştliyəm, ya cəhənnəmlilik?”* Deyiblər ki: *“Allahın elçisi zarafat edərdi, lakin həm də doğrusunu deyərdi”*. Sonra peyğəmbər zarafatyana qarıya demişdir: *“O dünyada heç bir qoca qadın behiştə olmayacaqdır”*. Qarının kefi pozulur, ağlamağa başlayır. Peyğəmbər gülərək deyir: *“Ağlama, mənim sözümdə xilaf ola bilməz, doğru dedim ki, heç bir qoca behiştə olmayacaqdır, çünki qiyamət günü hamı qəbirdən cavan qalxacaqdır”*. Qarının könlü açılır.

DÖYÜŞ HAQQINDA

(ixtisarla)

Canlılar üç növdür: danışan canlılar, danışıb ölənlər, canlı ölümlər, yəni: mələklər, insanlar, quşlar və heyvan-

lar. Pəhləvi dilində bir pars kitabında oxumuşam: Zərdüştədən soruşurlar ki, “*canlılar neçə növdür?*” O da belə cavab verib deyir: “*Danışan canlılar, danışan və ölənlər, ölənlər*”.

Demək, məlum olur ki, bütün canlılar ölür və heç kəs öz əcəlindən əvvəl getmir. Ona görə də döyüşdə inamla vuruşub səy göstərmək lazımdır ki, həm çörəyə çatasan, həm şöhrət tapasan.

ƏMANƏT SAXLAMAQ HAQQINDA (ixtisarla)

Hekayət. Belə eşitmişəm, bir kişi səhər alaqaranlıqda evdən çıxıb hamama gedərkən yolda öz dostuna rast gəlir və deyir: “*Mənimlə hamama getmək istəyirsənmi?*” Yoldaşı deyir: “*Hamamın qapısına qədər sənə yoldaşlıq edə bilərəm, lakin hamama gedə bilmərəm, işim vardır*”. Hamamın yaxınlığına qədər bir yerdə gedirlər. Yölayrıcına çatdıqda dostu xəbərdarlıq etmədən geri dönüb başqa tərəfə gedir. Təsadüfən, bir oğru da həmin kişinin dalısınca öz oğurluq işləri üçün hamama gətirmiş. Birdən kişi geri baxır, oğrunu görür, lakin hələ alaqaranlıq olduğundan onu dostu təsəvvür edib, qurşağından dəsmala bağlanmış yüz dinarı çıxarır, haman oğruya ve-

rir və deyir: *“Ay qardaş, bu, əmanətdir, al, mən hamamdan çıxandan sonra qaytararsan”*. Oğru qızılı alır, kişi hamamdan çıxana qədər heç yerə getməyib orada gözləyir. Hava işıqlanır. Kişi paltarını geyib yola düzəlir. Oğru onu çağırır deyir: *“Ey cavanmərd, qızılıni geri al, sonra get, sənini əmanətin üzündən bu gün mən də işimdən avara oldum”*. Kişi deyir: *“Bu, nədir, əmanət nədir, sən kimsən?”* Oğru deyir: *“Mən oğru bir adamam, sən isə hamamdan çıxana qədər bu qızılı mənə tapşırın adam”*. Kişi deyir: *“Oğrusansa, bəs nə üçün mənini qızıllarımı aparmayıbsan?”* Oğru deyir: *“Əgər öz peşəmlə ələ keçirsəydim, min dinar olsaydı, sənə yazığım gəlməzdi, bir arpa da sənə qaytarmazdım. Lakin sən bunu mənə əmanət olaraq veribsən, insafsızlıq olar ki, sən alicənablıq edib mənə əmanət verəsən, mən də nanəciblik göstərib ona xəyanət edəm”*.

EV VƏ TORPAQ ALMAQ HAQQINDA (ixtisarla)

Müdrük Büzürməhr demişdir: *“Dörd şey böyük bəladır: birinci - pis qonşu, ikinci - böyük ailə, üçüncü - nəcins arvad, dördüncü - ehtiyac”*.

EVLƏNMƏK HAQQINDA

(ixtisarla)

İsgəndərdən soruşdular: “Nə üçün Daranın²⁵ qızını arvadlığa götürmürsən, o ki çox gözəldir?” Dedi: “Çox çirkin olar ki, biz bütün dünyaya əmr verdiyimiz halda, arvad bizə hökm etsin”.

Özündən daha adlı-sanlı arvad alma. Bakirə qız var ikən, ər görmüşə meyl salma, qoy onun qəlbində sənin məhəbbətindən başqa heç kəs olmasın, elə təsəvvür etsin ki, bütün kişilər eyni cür olar, başqa kişilərə meyli düşməsin.

Mehriban olmayan, ev dolandırmağı bacarmayan arvadından qaç. Deyiblər: “*Ər axar çaydır, arvad isə bənd*”. Lakin arvad sənə malına sahib olsa və sənə aid olan malı sən istədiyini kimi istifadə etməyə qoymasa, onda arvad sən olarsan, o yox.

Arvadı yaxşı ailədən almaq lazımdır, kimin qızı olduğunu bilmək lazımdır. Arvadı ev dolandırmaq üçün alarlar, şəhvət söndürmək üçün yox. Şəhvəti bazardan pulla alınmış cariyə ilə də aram etmək olar, bu qədər xərc töküüb, əziyyət çəkməyə ehtiyac qalmaz.

²⁵ Dara – Həxamənilər sülaləsindən üçüncü Dara (Darab) nəzərdə tutulur (er. əv. 336-330-cu illər) şahlıq etmiş və İsgəndər tərəfindən məğlub edilmişdir.

**DOST SEÇMƏK
VƏ ONUN QAYDALARI
HAQQINDA**
(ixtisarla)

Hekayət. Belə danışrlar ki, Sokratı öldürməyə apararkən, bütpərəstliyi qəbul etməsini təkid edirlər. Deyir: “Allah eləməsin ki, yaradandan başqa birinə sitayiş edəm”.

Onu edama aparırlar. Adətin tələb etdiyi kimi tələbələrindən bir dəstə onun yanınca gedir və ah-fəğan edirlər. Sonra ondan soruşurlar: “*Ey filosof, indi ki, ölmə razı olubsan, de görək, səni harada dəfn edək?*” Sokrat təbəssüm edib deyir: “*Əgər məni yenidən tapa bilsəniz, harda istəyirsiniz, dəfn ediniz*”, yəni “*tapdığınız məni olmayacağam, mənim qəlbim olacaqdır*”.

Adamlarla orta dost ol, dostlarının çoxluğuna bel bağlama, əsl dost özünü hesab et, dalına və qabağına diqqətlə bax, dostlarının etibarlılığına ümid edib arxayınlaşma, min dostun olsa belə, heç kəs sənə özündən artıq dost ola bilməz. Dostu xoş və bəd gündə yoxla, xoş gündə hörmətinə, bəd gündə isə köməyinə görə. Düşməni düşmən hesab etməyəni dost bilmə, elə adam tanış adlanar, dost sayılmaz.

**DÜŞMƏNDƏN EHTİYATLI
OLMAQ HAQQINDA**
(ixtisarla)

Hekayət. Belə eşitmişəm ki, Xorasanda Mühəlləb adlı çox nüfuzlu, hörmətli, xeyirxah, şöhrətli bir əyyar²⁶ var imiş. Deyirlər, bir gün küçə ilə gedərkən, ayağının altında qovun qabığı qalır, sürüşüb yerə dəyir. Dərhal bıçağı çəkib qovun qabığını doğram-doğram edir. Soruşurlar: *“Ey xacə, bu ad-sanına və qoçaqlığına baxmayaraq, utanmırsanmı, qovun qabığı ilə bıçaq davasına çıxırsan?”* Mühəlləb deyir: *“Məni yıxan qovun qabığı idi, bəs mən kimi bıçaqlaya idim? Məni yıxan mənim düşmənimdir, düşmən nə qədər kiçik olsa da, onu “heç” adlandırmaq olmaz. Düşməni “heç” hesab edən özü heç olar”.*

²⁶ Əyyar – Xilafət dövründə daimi sənət və peşəsi olmayan və təsadüfi işlərlə güzəran keçirən adamlara deyilirdi. Bunlardan muzdlu silahlı dəstələr düzəldilir, asayışı bərpa etmək üçün istifadə edilərmiş. Çox vaxt belə silahlanmış dəstələr dağlara çəkilib qaçaqlıq edir, bəzən keşik çəkir, bəzən soyğunçuluqla məşğul olur, lakin bütün hallarda yazıq, yoxsul adamlara kömək göstərmişlər. Bu ad qoçaq, igid, bacarıqlı, diribaş, bərk qaça bilən, tərdəst, hər şeyi tez başa düşən, hazırcavab adamlara da verilirmiş. “Qabusnamə”də əyyar sözü müsbət mənada işlədilmişdir.

Hekayət. Belə eşitmişəm ki, Zülqərneyn²⁷ bütün ələmi gəzib, bütün dünyanı zəbt etdikdən sonra geri dönrək vətənə qayıtmaq istərkən Damğanda²⁸ əcəli çatır. Vəsiyyəət edib deyir ki, məni tabuta qoyun, tabutda deşik açıb mənim əllərimi o deşikdən xaricə çıxarın, əlim açıq olduğı halda aparın, qoy camaat görsün ki, bütün dünyanı aldıq, lakin əliboş gedirik. “Qəsb etdik və tərək etdik”. Hər şeyi bu dünyada qoyuruq; aldıq, lakin saxlaya bilmədik. Bir də anama deyin ki, istəyirsə ruhum şad olsun, mənə elə adamla yas saxlasın ki, onun ya heç bir əzizi öl-məmiş olsun, ya özü əbədi yaşayacağına ümid bəsləsin.

TİCARƏT HAQQINDA

(ixtisarla)

Hekayət. Qoyun saxlayan bir kişinin böyük qoyun sürüsü və çox düz, əməlisaleh bir çobanı var idi. Qoyunlar gündə nə qədər süd verirdilərsə, azına-çoxuna, artığı-

27 Zülqərneyn – Makedoniyalı İsgəndərin, İsgəndəri-Kəbirin ləqəbi. Bu barədə müxtəlif rəvayətlər vardır. Bəzilərinin fikrinə görə, iki balaca buynuzu olduğı üçün belə demişlər; bəzilərinin əqidəsincə alınının hər iki tərəfindən tük dəstələri asıldığı üçün bu ad verilmişdir: bir sıra tədqiqatçıların ehtimalına görə isə İsgəndər həm işıqlı dünyanı gördüyü, həm də zülməti tapdığı üçün Zülqərneyn adını almışdır. Azərbaycanda ən çox iki buynuz rəvayəti məşhurdur. Hətta “İsgəndərin buynuzu var, buynuzu” ifadəsi dillərdə misal olmuşdur.

28 Damğan – İranda şəhər adı. “Qabusnamə”də İsgəndər buraya çatdıqda öldüyü yazılır. Lakin bu tarixi faktlara düz gəlmir.

na-əksiyinə baxmadan çoban hamısını ağasının yanına aparardı. Ağası isə həmin südə su qatıb çobana qaytarar və deyərdi: *“Apar sat!”* Çoban həmin kişiyyə öyüd verib nəsihət edər və deyərdi: *“Ey xacə, müsəlmanlara xəyanət etmə, xalqa xəyanət edənin axırı yaxşı olmaz”*. Kişi çobanın sözüünə baxmayıb südə su qatmağında davam edərdi.

Bir dəfə çoban təsadüfən qoyunları suyu qurumuş bir dərədə yatırıb, özü bir təpənin başına dırmaşdı və orada yuxuladı. Bahar fəslidi, birdən dağlarda gürşad yağışlar başladı, sel axıb dərəni doldurdu və bütün qoyunları boğub öldürdü.

Beyt

*Sanki o su toplandı, dama-dama göl doğdu,
Birdən daşdı sel kimi, bütün sürünü boğdu.*

Çoban şəhərə gəlib qoyun sahibinin yanına südsüz getdi. Kişi soruşdu: *“Nə üçün süd gətirməyibsən?”* Çoban dedi: *“Ey xacə, sənə dedim, südə su qatma, xəyanət olar, sözümə baxmadın. İndi camaata süd əvəzinə satdığın o sular bir yerə toplanıb hücumla keçdilər və sənini bütün qoyunlarını apardılar”*.

Bacardıqca çalış xəyanətdən qaç, kim bir dəfə xəyanət etsə, artıq heç kəs ona inanmaz. Düzlüyü özünə pəşə et. Ən böyük məharət düzlükdür.

ŞAHA VƏZİRLİK ŞƏRTLƏRİ HAQQINDA (ixtisarla)

Hekayət. Bil, Pars şahlarından birinin vəzirinə acığı tutdu və vəzifədən azad etdi, onun yerinə isə başqasını qoydu. Sonra azad edilmişə dedi: *“İxtiyarında olmuş vilayətlərdən özünə bir yer seç, onu sənə bağışlayım, öz dövlət və xidmətçilərinlə oraya köç”*.

Vəzir dedi: *“Var-dövlət istəmirəm, olanlarını da hökmdara bağışlayıram, heç bir abad yer də istəmirəm ki, mənə bağışlayasınız, əgər lütf etmək fikriniz varsa, məmləkətinizdən bir uçuq kənd bağışlayın, mən də öz adamlarımla gedib oranı abad edim və orada qalım”*. Şah əmr etdi, neçə uçuq kənd istəyirsə, ona versinlər. Şahın bütün məmləkətini axtardılar, ona vermək üçün bir xaraba kənd, bir uçuq daxma tapa bilmədilər. Şaha xəbər verdilər. Vəzir dedi: *“Şahım, mən bilirdim ki, mənim ixtiyarında olan vilayətlərin heç birində bir dənə də xaraba yoxdur, indi ki, ölkəni məndən geri alırsan, heç olmasa elə adama tapşır ki, ondan da geri almaq istəsən, mən qayıtaran kimi sənə qayıtara bilsin”*.

Bu söz məlum olduqdan sonra şah azad edilmiş vəzirdən üzr istədi, ona xələt göndərüb vəzirliyi yenidən ona tapşırdı.

CAVANMƏRD LİK QAYDALARI HAQQINDA (ixtisarla)

Bil, ağıl iki cürdür: biri anadangəlmə, ikincisi, sonradan əldə edilmə. Sonradan əldə edilmiş ağıl öyrənmək olar, anadangəlmə ağıl böyük və izzətli Allahın hədiyyəsidir, onu təlim və təhsillə əldə etmək olmaz. Əgər böyük Allah sənə anadangəlmə ağıl versə, bu, sənin üçün böyük xoşbəxtlikdir, zəhmət çək, sonradan əldə edilmiş ağıl da öyrən, sonradan əldə edilmiş ağıl anadangəlmə ağılla birləşdirsən, öz əsrinin ən gözəl alimi olarsan. Əgər anadangəlmə ağıl olmasa, nə sən, nə mən heç bir şey edə bilmərik. Onda sonradan əldə edilmiş ağıla qarşı səhlənkarlıq etmə, mümkün qədər yaxşı öyrən. Ağıllılar zümrəsinə daxil olmasan da, heç olmasa axmaqlar sırasına da daxil olma. Heçdənsə ikisindən biri olmaq daha yaxşıdır. Deyiblər: *“Atası olmayana atalıqdan yaxşı heç nə yoxdur”*.

İndi istəyirsən ağıllı olasan, hikmət öyrən, çünki ağılı hikmətlə öyrənmək olar.

Filosof Ərəstundan²⁹ soruşdular: *“Ağıl qüvvəti haradan alır?”* Dedi: *“Hamı qüvvəti yeməkdən alır, ağıln yeməyi isə hikmətdir”*.

²⁹ Ərəstu, Ərəstun – Aristotel. Məşhur yunan ensiklopedist alim və filosofu (er. əv. 384-322).

**Əbu Əli Həsən
İbn Əli Xacə Nizamülmülk
“Siyasətnamə”
(XI əsr)**

**AMİLLƏR, VƏZİR,
QULAM VƏ BAŞQALARININ
İŞLƏRİNƏ NƏZARƏT HAQQINDA
(ixtisarla)**

İsgəndərin Daranı məğlub etməsinin səbəbi o idi ki, vəziri gizləndə İsgəndərlə əlbir idi. Dara öldürüldükdən sonra İsgəndər demişdir: *“Əmirin qəfləti, vəzirin xəyanəti şahlığa məhv edər”*.

Şah vəzirə belə deməlidir: *“Şaha o lazımdır ki, dörd qrup adamın günahı bağışlanmasın: birinci, ölkəyə qəsd edənlərin; ikinci, şahın hərəminə göz tikənlərin; üçüncü, dilini saxlamayanların; dördüncü, üzdə şahla, könlüdə şahın düşmənləri ilə əlbir olanların”*.

**DİN, ŞƏRİƏT VƏ BU KİMİ İŞLƏRİ
ÖYRƏNİB NƏZARƏT ALTINA
ALMAQ HAQQINDA**
(ixtisarla)

Hekayət. Filosof Loğman demişdir: *“Dünyada insan üçün elmdən daha yaxşı dost yoxdur. Elm dövlətdən də yaxşıdır, çünki dövləti sən saxlamalısan, elm isə səni saxlayır”.*

Həsən Bəsri¹ (Allah ona rəhmət eləsin) deyir: *“Alim o deyildir ki, ərəbcə çox bilib, qəliz ərəb ifadələrini və sözlərini çox əzbərləmiş olsun, alim odur ki, bütün elmlərdən başı çıxsın, hansı dili bilsə, məqbul sayılar”.*

Əgər bir adam şəriətin bütün qanunlarını, Quranın təfsirini türk, fars və rum dilində bilir, ərəb dilini bilmir-sə, alim sayılar. Lakin ərəbcə də bilsə, daha yaxşı olar.

Allah-taala Quranı ərəb dilində göndərmişdir, Məhəmməd Mustafa ə.s. də ərəbdilli olmuşdur, lakin əgər şahın Allah vergisi, dövləti, elmi olsa, hər iki dünyanın səadəti ona nəsib olar, çünki heç bir işi elmsiz görməz, cəhalətə yol verməz. Bax gör alim padşahların adı dünyada nə qədər böyükdür, onlar elə böyük işlər görmüşlər

¹ Həsən Bəsri – Əbu Səid Bəsri 723-cü ildə vəfat etmişdir. Dövrünün görkəmli üləmalarından hesab edilmişdir.

ki, qiyamətdə adları yaxşılıqla çəkiləcəkdir, məsələn, Firidun, İsgəndər, Ərdəşir, Nuşirəvan adil, Əmirəlmöminin Ömər (Allah ondan razı olsun), Ömər ibn Əbdüləziz (Allah onun qəbrini nurla işıqlandırсын), Harun, Məmun Mötəsəm, İsmail bin Əhməd Samani və Sultan Mahmudun (Allah onların hamısına rəhmət eləsin) gördükləri işlər və rəftarları məşhurdur, onların haqqında tarixlər və kitablar yazılıbdır; oxuyur, onlara dua oxuyurlar.

**SAHİBXƏBƏR VƏ ÖLKƏ
DOLANDIRMAQ TƏDBİRLƏRİ
HAQQINDA
(ixtisarla)**

Şah rəiyyət və qoşunun halından xəbər tutmalı, yaxın, uzaq, kiçik, böyük nə varsa hamısını bilməlidir. Belə etməsə, eyib sayılar, onu laqeydlik, ya da ədalətsizlik hesab edərlər və deyərlər: *“Ölkədə baş verən zülm və qanunsuzluqları şah ya bilir, ya da bilmir. Bilib onları aradan qaldırmaq və qarşısını almaq üçün tədbir görmürsə, demək, o, özü zalımdır, ona görə də zülmə yol verir; bilmirsə, deməli, başısoyuq və ölkədən xəbəri olmayan adamdır”*.

Bunların hər ikisi də pisdir. Ona görə labüd olaraq sahib-bəridə² ehtiyac doğur. İstər cahiliyyə³, istərsə İslam dövründə bütün şahlar sahib-bəridlər vasitəsilə ölkədə baş verən xeyir-şər haqqında təzə xəbərlər almışlar, belə ki, beş yüz fərsəng uzaq bir yerdə əgər biri-birindən haqsız olaraq bir torba ələf, ya bir toyuq alsa idi, şah bundan dərhal xəbər tutar, ona qulaqburması verərdi ki, başqaları şahın yatmadığını, hər yerdə onun xəbərverənləri olduğunu bilsinlər. Bu zaman zalimlər zülm əllərini qısa edər, camaat əmin-amanlıqda, şahın ədaləti sayəsində güzəranlarını təmin etmək üçün bir sənət və abadlıq işləri ilə məşğul olurlar. Lakin bu, çox incə və məsuliyyətli məsələdir. Bu iş elə adamlara tapşırılmalı, bu işi elə adamlar yerinə yetirməli, elə adamların əli, dili və qələmində olmalıdır ki, onlar haqqında heç kəs pis bir şey deyə bilməsin, onlar qərəzli işlərlə məşğul olmasınlar, çünki ölkənin müqəddəratı səlahi və fəsadı onlardan asılıdır. Onlar başqaları tərəfindən deyil, şəxsən şahın özü tərəfindən təyin edilməlidir. Onların maaşları, əmək haqları vaxtı vaxtında, xəzinədən verilməlidir, onlar rahat, arxayın və ürəkdən işləməlidirlər ki, şah da təzə baş verən hər hadisəni bilib gözlənilmədən hər kəsin özünəlayıq

² Sahib-bərid – rabitə işçiləri rəisi. – Ölkədə baş verən hadisələr haqqında açıqdan-açığa məlumat toplayıb şahı xəbər çatdıran məmurlar rəisi. Sahibxəbərlər gizli işlədikləri halda sahibbəridlər açıq işləyirdilər.

³ Cahiliyyət – islamdan əvvəlki dövrə deyilir.

mükafat, cəza və ya qulaqburması versin.

Padşah belə etdikdə camaat həmişə itaətdə olub, şahın qəzəbindən qorxar, heç kəs şahı qarşı qiyam etməyə və ya pis fikirləşməyə cəsarət etməz. Sahib-xəbər və xəfiyələrin təyin edilməsi, şahın ölkə dolandırmaqda ədalətli, sayıq, qayğıkeş və iradəli olduğunu göstərir.

**QULLARIN XİDMƏT VAXTI
İNCİDİLMƏMƏSİ VƏ ONLARIN
İŞİNİN NİZAMA SALINMASI HAQQINDA
(ixtisarla)**

Layiqli və təcrübəli bir qul ələ gətirmək üçün uzun ömür, münasib şərait lazımdır.

Ağıllı adamlar deyiblər: “Layiqli nöker və qul oğuldan yaxşıdır”.

Yaxşı qul və nökeri əldən buraxmaq olmaz.

Şair deyir:

*Yüz bişüür övladdansa, yaxşıdır bir müti qul,
Bu ömr istər ağasına, ölüm dilər o oğul!*

SƏHV, GÜNAH ETDİKDƏ İRƏLİ ÇƏKİLMİŞ ADAMLARA TÖHMƏT VERMƏK HAQQINDA

(ixtisarla)

Bir adamı irəli çəkib böyütmək üçün çox vaxt və zəhmət tələb olunur. Onlardan bir xəta baş verdikdə açıq töhmət edilsə, rüsvay olarlar, sonra nə qədər əzizləyib tərifləsən də, əvvəlki yerini tuta bilməzlər. Ona görə daha yaxşısı budur: belə bir adam səhv etdikdə dərhal onu çağırtdırıb sözarası deməlidirlər ki, nə üçün belə edirsən, biz öz irəli çəkdiyimizi yerə vurmur, öz qaldırdığımızı yıxmırıq. Bu səfər səni bağışlayırıq, bundan sonra özünə fikir ver, bir daha səhv buraxma, yoxsa mövqeyini itirər, hörmətdən düşərsən. Onda təqsir özündədir, bizdə yox.

Hekayət. Əmirəlmöminin Əli ə.s.-dan soruşdular: “Ən igid adam kimdir?” Dedi: “*Ən igid adam odur ki, hirsləyəndə özün ələ ala bilə, ələ bir iş tutmaya ki, hirsli soyuyandan sonra peşman ola, o da fayda verməyə*”. Adamın aqlının kamilliyi hirslənməməkdə, hirsləndikdə isə hirsin ağıla deyil, aqlın hirsə üstün gəlməsindədir. Kimin hissi aqlına üstün gəlsə, hirsləyəndə qəzəb aqlının gözünü tutar, onun bütün varlığı-

na hakim olar, nə əmr etsə, adam da dəlivarı onu yerinə yetirər. Əksinə, kimin ağılı hissini qalib gəlsə, hirsəndikdə ağıl hissi boğar hamı onun hirsəndiyini görsə də, o, ağıllıların bəyəndiyi işləri görər və əmrləri verir.

Hekayət. Deyirlər Müaviyə çox səbirli bir adam imiş.

Bir dəfə qəbul vaxtı böyüklər onun qabağında oturmuş olduğu halda köhnə paltar geymiş cavan bir oğlan icazəsiz girib salam verdi, nümayişkarənə onun qabağında oturdu və dedi: *“Ya əmirəlmöminin, bu gün çox vacib bir iş üçün sənənin yanına gəlmişəm, yerinə yetirməyə söz versən, deyərəm”*.

Müaviyə dedi: *“Nə mümkünsə, hamısını edərəm”*. Oğlan dedi: *“Bil ki, mən qərib bir adamam, arvadım da yoxdur, sənənin ananın da əri yoxdur. Onu ver mənə, mənim arvadım olsun, onun əri, səvabı da sənə çat-sın”*. Müaviyə dedi: *“Sən cavan bir oğlan, o, qoca bir qarı, ağzında bir dənə də dişi yoxdur, onun nəyi sənənin xoşuna gəlibdir?”* Dedi: *“Eşitmişəm ki, onun kəfəli bö-yükdür, mənim də böyük kəfəldən yaman xoşum gəlir”*. Müaviyə dedi: *“Vallah, elə mənim atam da anamı buna görə almışdı, yoxsa onun heç bir başqa hünəri yoxdur, atam elə bu arzu ilə də öldü. Mən sənənin bu sözünü anama çatdıraram, meyli olsa, belə dəllallığa heç kəs mane olmaz”*.

Müaviyənin üzündə heç bir dəyişiklik əmələ gəlmədi, özündən çıxmadı. Hamı təsdiq etdi ki, dünyada ondan daha səbirli bir adam ola bilməz.

Müdrək adamlar demişlər: *“Səbr yaxşıdır, lakin məqsədə nail olan vaxt daha yaxşıdır; nemət yaxşıdır, lakin naşükürlük olmasa, daha yaxşıdır; taət yaxşıdır, lakin şüurla və Allah qorxusu ilə olsa, daha yaxşıdır”.*

LAYİQLİ XİDMƏTÇİLƏR VƏ QULAMLARIN QƏDİR-QİYMƏTİNİ BİLMƏK HAQQINDA

(ixtisarla)

Hekayət. Məmun bir gün şikayətlərə baxırdı. Nəyi isə xahiş etmək haqqında ona bir ərizə verdilər. O da ərizəni Fəzl Səhlə uzadıb dedi: “Bunun xahişini yerinə yetir, bu çərxi-fələk ona görə belə iti dövrən edir ki, heç bir adama həmişə cəfa etməsin, bu dünya ona görə belə sürətlə fırlanır ki, heç kəs bir dostu həmişə vəfa etməsin. Bu gün yaxşılıq etməyə imkanımız vardır, sabah elə gün gələ bilər ki, birinə yaxşılıq etmək istəsək də, acizlikdən bacara bilməyək.”

**İKİ İŞİ BİR ADAMA TAPŞIRMAMAQ,
İŞSİZLƏRƏ İŞ VERMƏK, ONLARI MƏHRUM
ETMƏMƏK, PAKDİN VƏ LAYİQLİ
ADAMLARI İRƏLİ ÇƏKİB BƏDMƏZHƏB,
BƏDƏQİDƏ ADAMLARA VƏZİFƏ
TAPŞIRMAYIB, ONLARI ÖZÜNDƏN
UZAQLAŞDIRMAQ HAQQINDA
(ixtisarla)**

Sayıq şahlar, ayıq vəzirlər işləri düz getsin, müvəffəqiyyət qazansınlar, - deyə heç zaman iki işi bir adama tapşurmamışlar, çünki iki iş bir adama tapşırıldıqda həmişə qayda pozular, bu iki işdən biri həmişə nöqsanlı olar, ya səhvə yol verilir. Yaxşı diqqət etsən, görərsən ki, iki işi olan adam da belədir, onun da həmişə bir işi axsar, üzü danlanır, əziyyət çəkər, müqəssir olar. Bir adama iki iş tapşırılındanda gah bundan yapışar, gah ondan, axırda iş yerinə yetirilməmiş qalar. Bu barədə bir məsəl də vardır, deyərlər: *“İki xanımı olan ev süpürülməz, dağlar”*.

PADŞAHLARIN ALLAH-TAALANIN VERDİYİ NEMƏTİN QƏDRİNİ BİLMƏLƏRİ HAQQINDA

(ixtisarla)

Belə rəvayət edirlər ki, Yusif ə.s.4 öldükdə belə vəsiyyəət edir ki, onu babası İbrahim ə.s.-in yanında basdırınsınlar. Yusifin tabutunu onun qəbrinin yanına gətirdikdə Cəbrayıl ə.s. gəlib deyir: *“Onun yeri bura deyildir; çünki o etdiyi şahlıq üçün qiyamət günü cavab verməlidir”*.

Yusifin halı belə olanda gör başqalarınınkı necə olacaq!

Rəvayət. Peyğəmbər ə.s. adından belə bir rəvayət söyləyirlər: *“Xalq üzərində hökmranlıq etmiş adamları məhşər ayağına əlləri boyunlarına bağlı gətirəcəklər, adil olublarsa, ədalət onların əlini açacaq, behiştə gedəcəklər, zalım olublarsa, eləcə əlibağlı cəhənnəmə salacaqlar”*.

Rəvayət. Deyirlər Abdullah bin Ömər Əlxəttab (Allah onların hər ikisindən razı olsun) atası can üstə olarkən ondan soruşdu: *“Ey ata, səni nə vaxt görəcəyəm?”* Dedi: *“O dünyada”* Dedi: *“Tez istəyirəm”* Dedi: *“Ya birinci, ya ikinci, ya da üçüncü gecə məni yuxuda görəcəksən”*.

On iki il keçdi, lakin onu yuxuda görmədi. On iki ildən sonra onu bir dəfə yuxuda gördü və soruşdu: *“Ey ata, sən deməmişdinmi ki, üç gecədən sonra səni yuxuda görə-*

cəyəm?!” Dedi: “Başım qarışıq idi. Bağdadın ətrafında bir körpü uçulmuşdu, məmurlar isə onu təmir etməmişdilər. Bir qoyunun ayağı körpüdəki deşiklərdən birinə keçib sınımışdı. İndiyə qədər onun cavabını verməklə məşğul idim”.

**HİCAB ƏHLİ⁴, ORDU BAŞÇILARI
VƏ SƏRKƏRDƏLƏRİN RÜTBƏLƏRİ
HAQQINDA
(ixtisarla)**

Hekayət. Büzürcməhrdən soruşdular: *“Nə səbəbə sasanilər sülaləsi darmadağın oldu, sən onun məsləhətçisi idin, hələ indi də ağılda, tədbirdə, bilikdə dünyada sənin tayın yoxdur?”*

Dedi: *“İki səbəbi var idi. Biri bu idi ki, sasanilər böyük işləri uşaq-muşaq və nadan adamlara tapşırmışdılar, ikincisi o idi ki, elm adamlarının, təcrübə sahiblərinin qədir-qiyətini bilmirdilər. İşləri arvad və uşaqların öhdəsinə buraxmışdılar, bunların hər ikisində də ağıl və bilik olmaz. Elə ki, iş arvad və uşaq-muşağa düşdü, bil ki, sağlmaq o xanədanın əlindən çıxacaqdır”.*

⁴ Hicab Əhli – örtük əhli, üzüörtülülər, qadınlar nəzərdə tutulur.

ƏHMƏD YÜGNƏKİ
(XII əsr)

Əhməd Yügnəki

Atəbətül – həqaiq¹
(ixtisarla)

Bismillahir – rəhmanir – rəhim Tanrının mədhi
İlahi öküş həmd ayur mən sanqa
Səninə rəhmətinədən umar mən onqa².

Senamu ayuğay səza bu tilim
Unarça ayayın yarı bir manqa.

Tərcüməsi

Bismillahir – Rəhmanir – Rəhim Allahın tərifli
İlahi, (daima) sənə çox həmd edirəm
(Daima) sənənin rəhmətindən fayda umuram

Dilim sənə layiq şəkildə dua – sənə edə bilərmim
Bütün varlığım ilə söyləyirəm, mənə kömək et

1 Atəbətül - həqaiq – Bu ifadə ərəbcədir, mənası “həqiqət qapıları” deməkdir.

2 Onqa – bir işin müqabilində öldə edilən nəsis, qismət, hissə, pay

Böyük Əmir Mühəmməd dad İspəhsalar bəyin tərif

Aya til törüt mədh ötüngil kanı
Mən artut kılayın şahımğa anı

Şahım mədhi birlə bəzəyin kitab
Okıqlı kişininq sevinşün canı

Ögü³ bilməz ərkə öküt ögrətür
Anınq birr u⁴ cudı bedi ihsanı

Tərcüməsi

Böyük Əmir Mühəmməd dad İspəhsalar bəyin tərif

Ey dil, mədhlər yarat və izhar et, hanı
Mən onları şahıma ərmağan edim

Kitaba şahımın mədhi ilə bəzək vurum
Oxuyan adamın varlığı şad olsun

Onun xeyirxahlığı, səxavəti, misilsiz ehsanı
Tərif bacarmayan adamı da dilə gətirər

3 Ögü – öymək, mədh etmək, tərif etmək

4 U – bacarmaq, qüdrətli olmaq

Elmin faydası və elmsizliyin zərəri haqqında

Biliglik kərəklik sözüg sözləyür
 Kərəksiz sözünü kömüp gizləyür
 Biliksiz nə aysa ayur ukmadın¹
 Anın öz tili öz başını yiyür

Bilig birlə bilnür törütgən idi
 Biligsizlik icrə xanı xayr yidi
 Bilig bilməgəndin bir anca² budun
 Öz əlgin but itip idim bu tidi

Biliglig sözi pənd, nəsihət, ədəb
 Biligligni ögdi əcəm həm ərəb
 Tavarısızğa bilgi tükənməz tavar
 Nəsəbcizğa bilgi yirilməz nəsəb

Tərcüməsi***Elmin faydası və elmsizliyin zərəri haqqında***

Bilikli ancaq lüzumlu sözü söylər
 Lüzumsuz sözü kömərək gizlər
 Biliksiz nə söyləsə anlamadan söylər
 Onun öz dili öz başını yeyər

1 Uk – anlamaq

2 Ança – o qədən

Yaradan tanrı biliklə bilinər
Biliksizdən xeyir görən varmı?
Biliksizlik, cahillik ucundan nə qədər xalq özünə büt yapıb
Rəbbim budur! – dedi

Biliklinin sözü, öyüd, nəsihət və ədəbdir
Biliklini əcəm də, ərəb də tərif etdi
Bilik, mal – dövləti olmayan üçün tükənməz bir xəzinədir
Bilik nəsəbsiz üçün əvəzsiz bir nəsəbdir

Dilin mühafizəsi haqqında

Eşitgil biliglig nəgü tip ayur
Ədəblər başı til küdəzmək tiyür
Tilinq bəktə tutğıl tişinq sınmasun
Kalı çıksa bəktin tişinqni siyur

Sanıp sözləgən ər sözi söz sağı
Öküş yanqsağan til unulmaz yağı
Sözünq boşlağ idma yığa tut tilinq
Yetər başka bir gün bu til boşlağı

Xirədlig mu bolur tili boş kişi
Telim başnı yidi bu söz til boşı
Öçükturmə ərni tilin bil bu til
Başıktursa bütməz butər ok başı

Səfih ər tili öz başı düşmanı
 Tilindin töküldi telim ər kanı
 Öküş sözləgəndə ökungən telim
 Tilin bəkləgəndə¹ ökünmiş kanı

Nə kim kəlsə ərəkə tilindin kəlür
 Tilindin kim edgü², kim isiz bolur
 Eşit büt bu sözkə kamuğ³ tanqda tən
 Turup tilkə yüknüp tazarru kılır

İki nənq biriksə bir ərđə kalı
 Bükəndi ol ərəkə mürüvvət yolu
 Bir ol yanqşar ersə kərəksiz sözüg
 İkinc yalğan ersə ol ərning tili

Tili yalğan ərđin yırak tur təzə
 Keçür sən mə umrünq könilik özə
 Ağız til bəzəki köni söz turur
 Köni sözlə sözni tilinqni bəzə

Küdəzgil tilinqni kəl az kıl sözüng
 Küdəzilsə bu til küdəzlür özünq

1 Bəklə - gözləmək, qorumaq

2 Edgü - yaxşı

3 Kamuğ – hər, hamı, bütün

Rəsul ərni otka yüzün artğuçı
Til ol tidi yığ til yul ottın yüzünq

Köni söz əcəl tək bu yalğan bəsəl
Bəsəl yip acıtma ağız yi əsəl
Bu yalğan söz (y) ig tæg köni söz şifa
Bu bir söz ozakı urulmuş məsəl

Köni bol könilik kıl atan köni
Köni tiyü bilsün kişilər sini
Könilik tonın ked kodup əgrilik
Kedim ton talusu könilik tonı

Katıg¹ kizlə razınq kişi bilməsün
Sözünqdin özünqkə ökünc kəlməsün
Kamuğ yaşru işinq bolup aşkara
Bu körgən eşitgən sanqa külməsün

İşim tip inanıp sır ayma sakın²
Neçə mə inanlıg iş ersə yakın
Sərip sində razınq sinqip turmasa
Sezəmə işinqdə munı ked sakın

1 Katıg – qatı, bərk, sərt, qüvvətli

2 Sakın – düşünmək

Tərcüməsi***Dilin mühafizəsi haqqında***

Dinlə, bilikli nə deyir:

Ədəblərin başı dili gözləməkdir

Dilini bərk saxla ki, dişin qırılmasın

Mühafizə altından çıxsa dişini qırar

Düşünərək danışan adamın sözü sözün sağdır

Çox gəvəzəlik edən dil qarşısı alınmayan düşməndir

Sözün yüyənini boş buraxma, dilini saxla

Dilin yüyənsizliyi bir gün başa bəla olar

Boşboğaz adam ağıllı olarmı?

Bu boşboğazlıq və yüyənsizlik çox başları yedi

İnsanla dil ilə içəşmə, bil ki, ox (qılınc) yarası

Sağalar, ancaq dil (söz) yarası sağalmaz

Səfeh adamın dili öz başına bəladır (düşmandır)

Bir çox adamların qanı dilinin ucbatından töküldü

Çox söyləyənlərdən peşman olan çoxdur

Dilini gözəyəndən (saxlayandan) peşman olan hanı?!

Nə gəlsə adama dilindən gələr

Dilindən kimi yaxşı olar, kimi pis olar

Dinlə və bu sözə inan ki, tən (vücut) hər səhər

Durub baş əyərək dilə yalvarar

Əgər bir adamda bu iki şey birləşsə onda
O adama müruvvət yolu bağlanmışdır:
Bir, ehtiyac olmadan yaşaylıq etmək, (çox danışmaq)
İkincisi isə yalan danışmaqdır

Yalançı (riyakar) adamdan uzaq ol, qaç
Sən ömrünü doğruluq ilə keçir
Ağız və dilin bəzəyi doğru sözdür
Doğru danış ki, sözün dilini bəzəsin

Dilini bərk saxla, sözünü az et
Dilini qorusan özünü qoruya bilərsən
Rəsul: - “İnsanı üzü üstə oda atan dildir” – dedi
Dilini bərk saxla, sözünü oddan qurtar

Doğru söz bal tək, yalan söz soğan kimidir
Soğan yeyib ağzını acı etmə, bal ye
Yalan söz xəstəlik, doğru söz şəfa kimidir
Bu söz qədimdən deyilmiş bir məsəldir

Doğru ol, düz iş gör, adın doğruya çıxsın
Doğruçudur deyə tanışınlar adamlar səni
Əyrilikdən əl çəkib doğruluq libasını gey
Geyimlərin ən əlası doğruluq libasıdır

Sirrini möhkəm saxla kimsə bilməsin
 Sözündən özünə peşmanlıq gəlməsin
 Bütün gizli işlərin aşkar olanda
 Görən və eşidənlər sənə gülməsin

Dostumdur, deyib inanaraq sirr vermə, saqın
 Nə qədər etibarlı, yaxın dost olsa da
 Sirrin səndə qərar tutub qala bilməsə
 Dostunda qalarmı; bunu dərindən düşün

Cəmərddiyn mədhi və paxıllığın tənqidi

Kamuğ til axı ər sanasın ayur
 Axılık kamuğ ayb kirini yuyur
 Axı bol sanqa söz sökünc kəlməsin
 Sökünç kəlgü yolni axılık tıyur

Əgilməz könqülni axı ər əgər
 Təgilməz muradğa axı ər təgər
 Baxılıknı kanı ögər til kayu
 Axılıknı am¹ xas tözü xalk ögər

¹ Am - avam

Tərcümə

Comərdliyin mədhi və paxıllığın tənqidi haqqında

Bütün dillər comərd adamın tərifi söylər
Comərdlik bütün ayıbların çirkini yuyar
Comərd ol sənə söz, söyüş gəlməsin
Söyüş gələ bilən yolu comərdlik kəsər

Əyilməz könülü comərd adam əyər
Əl çatmaz murada comərd adam yetişər
Paxıllığı tərif edən dil hanı?
Comərdliyi avam, xas bütün xalq öyər

Təvazökarlıq və kibr haqqında

Təkəbbür kamuğ tildə yirlür kılık¹
Kılıklarda edgü kılık kodğılık
Ol ər kim uluğsındı² mən mən tidi
Anı nə xəlayıq sevər nə xaliğ

Tərcüməsi

Təvazökarlıq və kibr haqqında

Təkəbbür bütün dillərdə nifrət olunan bir xasiyyətdir
Xasiyyətlərin yaxşısı alçaq könüllü olmaqdır
O adam ki, yekəxanalıq etdi, mən – mən dedi
Onu nə xəlayıq sevər, nə xaliq

1 Kılık – davranış, xasiyyət, tövr

2 Uluğsun – lovğalanmaq, yekəxanalıq etmək

Kərəm, yumşaqılıq və digər yaxşı sifətlər haqqında

Ukup sözlə sözni ivip sözləmə
Sözünq gizlə kidin başınq kizləmə
Minq ər dostunq ersə öküş körməgil
Bir ər duşman ersə anı azlama

Tərcüməsi***Kərəm, yumşaqılıq və digər yaxşı sifətlər haqqında***

Sözü düşünərək söylə, tələsmə
Sözünü gizlə ki, sonra başını gizləməyəsən
Min kişi dostun olsa
Bir kişi düşmənin olsa, onu az bilmə

MÖVLANA CƏLALƏDDİN RUMİ
(1207-1273)

Dil – söz çələngi

Söylə də, söylə

Ey ərlərin başı, söylə də, söylə
Ey meydan padşahı, söylə də, söylə
Ey ölümsüz ay, ey saqilər sultanı
Ey canımın canı, söylə də, söylə.

El aləmə qibləsən
Şama işıq şöləsən
Bir bitməz hekayəsən, söylə də, söylə.
Sən abi – həyat,
Sən şəkərdə dad,
Sən sevgilinin sirlərini bilən
Sən hər zaman gülən, söylə də, söylə.

Qəm sənə gərək deyil,
Öfgəli ürək deyil,
Al əlinə rübabı,
Burax döyüş – qovğanı,

İmanına and olsun,
Könlümüz nəşə dolsun
Söylə də, söylə.

Türkcə şeirlərindən

Gələsən bunda sənə mən qərəzim yox, eşidirsən
Qalasan anda yavuzdur gələyin qanda qalırsan
Çələbidir qamu dirlik çələbə gəl, nə gəzirsən
Çələbi qulların istər, çələbini nə sanırsan
Nə ağızdır, nə ağızdır çələb ağzından çıxırmaq
Qulağın aç, qulağın aç, ola kim anda dəyərsən.

Essun varisə ey qafil
Aldanmagil zinhar mala.
Şol nəsnəyə ki sən qoyub
Gedirsən ol geru qala.

Zəhmətin görübdün
Dilərsən dünya malını.
Anlar qılar anı xərəcə
Edib səni anmaya rahi bula.

Yoxsul isən səbr eyləgil,
Gər bay isən xeyir eyləgil,

Hər bir halə şükür eyləgil
Haq döndürür haldan halə.

Dünya onun, axrət onun
Nemət onun, möhnət onun
Tamu onun, cənnət onun.

Haqqa mənə nə mal gərək,
Diləyim eyi hal gərək,
Nə qül gərək, nə qal gərək
Kəndisini bilən qula.

Mən bir bican, ey İllah
Yavlaq çox eylədim günah.
Yazıqlarımdan ah, ah
Nə şərh edəm gəlməz dilə.

Ey Şəms, dilə haqdan haqı
Biz faniyiz, oldur baqi.
Qamular anın müştəqi
Ta xud ki ol kimin ola.

Dil

İnsanı ən qısa yolla tanıdan və keyfiyyətini göstərən dildir.

Dil qazanın qapağına bənzər. Elə ki tərpenib açıldı, içində nə yemək varsa, götürərsən.

“İnsan dilinin altında gizlənmişdir”. Bu dil ruh qapısının pərdəsidir. Külək pərdəni qaldıranda evin içərisi bizə görünər.

Dil adlanan ət parçasından çaylar kimi hikmət selləri axar.

Könlü və sözü bir olmayan insanın yüz dili olsa belə, o, yenə dilsiz sayılır.

Gecə

Gecə qeybin dilidir.

Gecə gözümüzü başqa bir dünyaya açmaq üçün dünyamızın və maddənin örtüldüyü andır.

Gecə qorxularımızdan sığınacağımız və könlümüzü Uca Yaradana açacağımız dincəlmə zamanıdır.

Biz gecəni zənci kimi gördük. Halbuki o, huridir.

6 yerdə dünya sözü danışmaq olmaz.

Mövlana 6 yerdə dünya sözü danışmağın 30 illik iba-

dəti hədəd edəcəyini söyləyir:

- Məscid, elm məclisi, cənazə mərasimi, qəbiristanlıq, azan vaxtı və Quran oxunarkən.

Kamillərin sözlərinin təkcə zahirinə baxma!

Ey gənc! Kamil bir insan sənə Allahdan bir misal, bir nümunə ilə bəhs etsə, dərhal o nümunənin surətinə yapışıb qalarsan, o surəti həqiqət sanarsan.

Lakin sənin ağlının ayağı yoxdur ki, surətdən mənaya gedəsən, yaxud da ruhunun ayağını bu bədən palçığından xilas edəsən.

Sən torpaqda bitən toxumlar kimi yer üzü südüne bağlanmışsan. Bu süddən kəsil ki, qəlblər qidasını alasan.

Cünki bir insanı dostcasına ansan, daima sevinc içində olarsan. Məhz o sevinc Cənnətin özüdür.

Əgər bir kəsi düşməncəsinə ansan, daima üzüntü içində olarsan. Məhz bu üzüntü, qəm də Cəhənnəmin özüdür.

Dostlarını andığın zaman içinin bağçası çiçəklənər, gül və reyhanlarla dolar.

Düşmənlərini andığın zaman için tikan və ilanlarla dolar, narahat olarsan.

Bütün peyğəmbərlər və vəlilər belə etdilər. İçlərindəki səciyyələri zahirə vurdular.

İnsanlar onların bu gözəl xasiyyətləri qarşısında

məğlub oldular və hamısı könül xoşluğu ilə onların ümməti və müridi oldu.

* * *

Bahaəddin! Sənin düşməninə sevməni və düşməninin də səni sevməsini istəyirsənsə, 40 gün onun xeyrini və yaxşılığını söylə. O düşmən sənin dostun olar.

Çünki qəlbdən dilə yol olduğu kimi, dildən də qəlbə yol vardır.

Allahın sevgisini də onun müqəddəs isimləri ilə əldə etmək mümkündür. Allah – Taala buyurur:

- Ey bəndələrim! Qəlbinizdə arınma olması üçün mənə çox zikr edin!

Qəlbinizdə arınma nə qədər çox olarsa, Allahın nurunun parlaqlığı da qəlbə o qədər çox olar.

Necə ki çörəkçinin təndiri nə qədər isti olarsa, o qədər çox çörək götürər, əgər soyuq olarsa, çörək götürə bilməz.

* * *

Yemək yemək və məzəli söz söyləmək kamil insana halaldır. Madam ki sən kamil deyilsən, yemə və sükut et!

* * *

Qəlb sözü susmaqla söylənir.

* * *

İman qəlbədir. Lakin onu sözlə ifadə etməsən, faydası olmaz. Namaz da bir əməldir. Əgər Quran oxuma-

san, namazın doğru olmaz.

* * *

Səni dostundan ayıran sözü dinləmə!

* * *

Dildəkilər deyil, qəlb və qəlbəkilər dəyərlidir.

* * *

Sözün içini əldə etmək üçün hərf qabığını yar. Saçlar da sevgilinin üzünü, gözünü örtər.

* * *

Sözdən qəlb, könül qoxusu gələr.

* * *

Yoxluq öyrənmək istəsən, bu, görüşüb - söhbət etməklə mümkündür. Burada nə dilin, nə də əlin işə yaramaz. Yoxluq biliyini can ancaq bir candan alır. Bu, dəftərdən oxumaq və dil ilə söyləməklə mümkün deyildir.

* * *

Söz var dünyanı yıxıb – xarab edər, söz də var ölü kimi cansız olan tülküyə aslan cəsarəti verir.

* * *

Bu dil çaxmaq dəmiri ilə çaxmaq daşı kimidir. Dildən çıxan söz də atəşə bənzər.

* * *

Dostlarla danışarkən çox diqqətli və ehtiyatlı davranılmalıdır. Çünki söz var kəskin qılınc kimidir: dostluğu kəsər, öldürər, qəlbə müalicəsi mümkün olmayan yaralar açar, qəlb bağçasındaki yaşıllıqları, sevgi çiçəklərini

qış mövsümü kimi öldürər. Söz də var yaz mövsümü kimidir: hər tərəfi bəzəyər, gözəlləşdirər.

* * *

Elmin təhriki ilə təfəkkür dənizi dalğalananda mənə söz və səs surəti qazanır.

* * *

Bu söz və bu səs təfəkkürdən zühura gəlir. Lakin təfəkkür dənizinin harada olduğunu sən bilməzsən.

* * *

Söz həqiqətin kölgəsi və yaraşığıdır. Madam ki kölgə çəkilir, o halda həqiqət daha yaxın bir tərzdə cəzb edir.

* * *

Söz bəhanədir. Bir insanı digər bir insana cəzb edən şey söz deyil, bəlkə ikisində də mövcud olan ruhi birlikdən bir parçadır.

* * *

Mənim sözüm əlim kimi deyil, buna görə də sıxılıram, inciyirəm. Lakin sözüm məndən daha yüksək olduğu və mən onun məhkumu olduğum üçün çox sevinirəm. Çünki sözü Allah söyləyəndə o hər getdiyi yerə can verir, böyük təsir göstərir. Allahın yayından çıxan bir oxa heç bir sipər və zireh mane ola bilməz; elə buna görə də sevinirəm.

* * *

Ey dostlar, candan və qəlbdən olmayan dilin söylə-

diyi gözəl sözlər zibillikdə yetişən yaşıllıq kimidir. O yaşıllıq yeməyə və qoxulamağa yaramır. Ey oğul, ona uzaqdan bax və keç.

* * *

Söyləmək mümkün olmayan başqa bir şey də vardır, lakin onu danışmaq üçün həm zaman, həm məkan, həm də dost lazımdır.

Azərbaycan və Anadolu şairi

AŞIQ PAŞA

(1272-1333)

“Qəribnamə”dən

Qamu dildə var idi zəbti üsul
Bunlara düşmüş idi cümlə ükul.
Türk dilinə kimsələr baxmaz idi.
Türklərə hərgiz könül axmaz idi.
Türk dəxi bilməz idi bu yolları
İncə yolu, ol ulu mənzilləri
Bu Qəribnamə əgər gəldi dilə
Kim bu dil əhli dəxi məni bilə.
Yol içində bir – birini verməyə.
Dilə baxıb məniyi xor görməyə.
Ta ki məhrum qalmaya Türklər dəxi
Türk dilində anlayarlar ol Həqqi.
Məniyi bir dildə sanmın siz həman,
Cümlə dillər anı söylər bigüman.
Cümlə dildə söylənən ol sözdürür
Cümlə gözlərdən görən ol gözdürür.

Şərq - Türk hikməti

ƏBU TURXAN

(Orta türk dövrü)

Hikmət dünyası

İnsan dünyası üç təməl üzərində qərar tutur: söz, zəka və əməl.

* * *

Poeziya qafiyəyə, ahəngə, ritmə salınmış sözlərdən daha çox, sözlərlə ifadə olunmuş ritm və ya ahəngdir. Hətta belə demək mümkündürsə, sözlərlə çəkilmiş tablo və ya sözlərlə ritmlənmiş musiqidir.

* * *

Nəqli cümlə yer hadisələrini, əqli cümlə göy hadisələrini ifadə edir.

* * *

Bütün böyük sənətkarlar əslində həmişə eyni sualları qoyurlar; lakin hərə öz dövrünün dilində.

* * *

Hansı dildə deyil, nə barədə oxuyub – yazmaq önəmlidir.

* * *

Dil keçmiş nəsillərin düşüncəsinə biçilmiş libasdır.

O, indiki nəslə dar da gələ bilər, gen də.

* * *

Dil o zaman inkişaf edir ki, çağdaş düşüncə mövcud dil qəlibinə sığmır.

* * *

Dil fikri o zaman daha yaxşı ifadə edə bilər ki, onu öz ahənginə uyğunlaşdırır.

* * *

Sözün formasına aludə olanda məna kölgədə qalır.

* * *

Dil nə qədər böyük meydan açarsa, fikir də özünü o qədər azad hiss edir.

* * *

Sözün şeirliyi fikrin şeirliyinə xidmət etməlidir.

* * *

Deyilişin bənzərliyi fikrin də bənzərliyinə dəlalət etmir.

* * *

Natiqliyin əsas şərti nitqi vaxtında və nida ilə bitirməkdir.

* * *

Dil təfəkkürün qəlibidir.

* * *

Dilin imkanları məhdud olanda təfəkkürə də çəpər çəkir.

* * *

Dil də torpaq kimidir; münbit olmasa, fikir cücərməz.

* * *

Söz sədəfdir, fikir – mirvari.

* * *

Müxtəlif dilləri ortaq məxrəcə gətirən məntiqdir.

* * *

Böyük fəlsəfələr ancaq böyük dillərin çanağında yoğrulub yapıla bilər.

* * *

Hər dilin yaddaşında bir fəlsəfə yatır; buna milli – fəlsəfi fikir deyilir.

* * *

Fəlsəfi yaradıcılıqda iki tərəf iştirak edir: filosof və dil; ikisindən biri zəif olanda, yeni fikir doğula bilmir.

* * *

Ən mahir müəllif də yetkin olmayan bir dildə yetkin əsər yazma bilməz.

* * *

Ən gözəl nitq ən qısa nitqdır.

* * *

Müəyyən mənanı ifadə etmək üçün dəvət olunan hər bir söz özü ilə neçə - neçə dəvət olunmamış qonaq-

lar gətirir.

* * *

Yaxşı yorumçu bəzən müəllifin demək istədiklərindən daha dərin mənalar üzə çıxara bilir.

* * *

Sözü kütlənin səviyyəsinə endirənlər daha tez populyarlaşırlar.

* * *

Dil – insanlar arasında, elm – insanla təbiət arasında ünsiyyət vasitəsidir.

* * *

Əsl siyasətçi susaraq nə isə deməyi və danışaraq heç nə deməməyi bacarmalıdır.

* * *

Yersiz danışmaq axmaqlıq olduğu kimi, yeri gələndə danışmamaq da axmaqlıqdır.

OĞUZNAMƏ

(XV - XVI əsrə aid folklor toplusu)

Eşitdüyün söyləyici yalançıdır.

* * *

Axır zamanda atalar dururkən oğullar söyləyə, analar dururkən qızlar söyləyə¹.

* * *

Əgri otur, toğru söylə.

* * *

Elün dilini kimsə tutmaz.

* * *

Elün ağzı yıprağ olur.

* * *

Ulular sözün tutmayan ulayu qalur.

* * *

Adəmi var, qızıl alma naqşıdır,
Adəmi var, heyvan andan yaqışdır.

Adəmi var, söhbətində baş yitər,

Adəmi var, söhbətində can bitər.

* * *

Bin söyləyən ölmüş birəgü ətəgilə.

¹ Həmin cümlələrin məzmunu OŞ-da aşağıdakı nümunələrlə verilir:
“Ataları turırken oğullar söyleye. Analar turırken qızlar buyruq eyleye”. (OŞ dedikdə tədqiqatçı Orxan Şaiq Gökyay və onun “Dedem Korkutun kitabı” (İstanbul, 1973) nəzərdə tutulur – B.X.)

* * *

Birəgü sözün birəgüyə demək qolay olur.

* * *

Bir söyləmək toquz çeynəməkdən qour.

* * *

Çoq söz quranda yaraşır.

* * *

Haq söz acı gəlür.

* * *

Dil dildən qalmaz geri.

* * *

Söz sözi açar.

* * *

Söz torpaq kibidir, eşdükcə örər.¹

* * *

Sözi pişirip söylə.

* * *

Söz var, aş bitür, söz var, baş yetürər.

* * *

Söylənən söz baqırdır², söylənməyən söz altundur.

* * *

Söz sözi çəkər.

* * *

Söyləməz ağızdan yegdir.

* * *

Söz eşidildüğü kibi olmaz.

¹ Örmək – artmaq, törəmək² Baqır – mis

* * *

Söz ulunun, suç kiçinin.

* * *

Söz sözdən açılır.

* * *

Sana söylərəm, qızım, sən eşit, gəlinüm.

* * *

Sözi verəndən alan uslu¹ gərək.

* * *

Söyləyənə dinləyici gərək.

* * *

Sözi keçənin sözi kəskin qılınc kibidir.

* * *

Sorup verincə, urup² ver.

* * *

Söhbət baltası olma.

* * *

Toğru söyləyəni toquz para şərdən qovmuşlar.

* * *

Qılıç yarası önəlür, dil yarası önəlməz³.

* * *

Kənəki söyləgən olur.

* * *

Yaxşı söz ilə yılan indən çıxar.

¹ Uslu - ağıllı

² Urmaq - vurmaq

³ Önəlmək - sağalmaq, düzəlmək

Azərbaycan və Türkiyə şairi
MƏHMƏD EMİN YURDAQUL
(1869-1944)

Cəngə gedərkən

Mən bir Türkəm, dinim, cinsim uludur
Sinəm, özüm atəş ilə doludur.
İnsan olan Vətəninin quludur
Türk evladı evdə durmaz, gedərəm
Tanrı evi viran olmaz, gedərəm.

Məhəmmədin kitabını qaldırtmam
Osmancığın bayrağını aldırtmam
Düşmanımı Vətənimə saldırtmam
Bu torpaqlar əcdadımın ocağı

Evim, köyüm həp bu yerin bucağı
İşdə Vətən, işdə Tanrı qucağı
Ata yurdun övlad pozmaz, gedərəm.

Tanrım şahid, duracağam sözümdə
Millətimin sevgiləri özümdə.
Vətənimdən başqa şey yox gözümdə
Yar yatağın düşman almaz, gedərəm.

Ağ köynəklə göz yaşımı silərəm,
Qara daşla bıcağımı bülərəm,
Vətənimçün ucalıqlar dilərəm,
Bu dünyada kimsə qalmaz, gedərəm.

Türkiyə şairi
ZİYA GÖYALP
(1876-1924)

Turan
(“Qızıl alma” əsərindən)

Nəbzlərimdə vuran duyğular ki, tarixin
Birərdərin səsidir, mən səhifələrdə deyil,
Güzidə, şanlı, nəcib irqimin uzaq və yaxın
Bütün zəfərlərini qəlbimin tənində,
Nəbzlərimdə oxur, anlar, eylərəm təbcil.
Səhifələrdə deyil, çünki Atilla, Çingiz
Zəfərlə irqimi tətvic edən bu nasiyələr
O tozlu çərçivələrdə, o iftira-amiz
Mühit içində görünməkdə kirli, sərməndə.
Fəqət şərəfli nümayan Sezar və İsgəndər!
Nəbzlərimdə, əvət, çünki elm üçün mübhəm
Xaqan Oğuz xanı qəlbim tanır tamamilə,
Damarlarımda yaşar şani – ehtişamiylə.
Oğuz xan! İşdə budur könlümə edən məlhəm:
Vətən nə Türkiyədir Türklərə nə Türkistan,
Vətən – böyük və müəbbəd bir ölkədir: Turan...

Saka- yakut şairi
ALAMPA
(*Anempodist Sofronov*)
(1886-1935)

Dil – söz çələngi

Vaqonda rahatlayıb yerimi,
Gözdən keçirdim sənədlərimi...
Moskvadan çıxdım yola,
Şanlı Bakıya gəldim.
Gəzdim soydaşlarımla qol – qola,
Hər kəsi doğma bildim.
Hər kəsi əziz bildim.
İnsanları kitab kimi oxudum
Hər biriylə ayrı – ayrı tanış oldum –
Ən gözəl tatar boyları bunlar,
Ən gözəl qırğız boyları bunlar
Yaşayır ən gözəl nəsillər burda.
Soyu – səpu əsillər burda.
Bu şəhərdə hər şey tapılır
Hər şey vardır təknədə -
Bu şəhərdə mey də satılır
Meyvə də.
Bu şəhərin bilinəndən çox imiş əhalisi.
Bu şəhərin aynasıdır
Heç vaxt suyu donmayan
Xəzər dənizi...

23 fevral 1926, Bakı

Qatılmışam türklərimin
Yüksək, ali məclisinə,
Bilgə -alim məclisinə,
Həm yaxından, həm uzaqdan
Gələnlər var.
Bir – birini əvvəldən də
Tanıyanlar, bilənlər var.
Oturmuşam
Görkəməmdə ciddiyyət
Məni sıxır, məni boğur
Bir ziddiyyət;
Doğmalarız biz ki belə,
Nədən hələ qovuşmadıq
Ortaq dilə...
Bir – birinə çox bənzəyir
Yaxın – uzaq ellərimiz,
Amma yaman fərqli imiş
Bu ellərdə danışılan dillərimiz...

27 mart 1926, Bakı

Çevirəni **Abbas Abdulla**

Kırım – tatar şairi
BƏKİR ÇOBANZADƏ
(1893-1937)

Doğma dil

Dil – söz çələngi

Mən səni Kırıda, Kazanda tapdım,
Ürəyim qaynayıb daşanda tapdım.
Yal eldə acılar təklərkən məni
Ümidim, xəyalım çəkərsən məni.

Boynuna sarıldım – dərdimi bildin,
“Yurd” deyən sözünlə özümə gəldim.
Sənin türkülərin, mənan olmasa,
“Yurd” kimi sözünlə ürək dolmasa
Ah, necə gəzərəm qürbət ellərdə,
Tanırsız, bilişsiz yad küçələrdə?!

Bilmirəm türkmü, tatarımı adın,
Nə yaman dadlısan – Tanrıdan dadın.
Türkdə, tatarda sənin sözlərin
İkisi iki cüt qəmli gözlərin
Quşlara, qurdlara öyrətsəm səni

Sən olsan yetimin candan sevəni.
Anlasın bir səni – düşmən də sevər,
Bir yanıq sözünlə qəlbi kövrələr.
İstərəm mən səni hər yerdə görə,əm,
Hər yerdə incilər, dastanlar hörəm,
Cameyə, mehraba, saraya girsəm,
Dəniz sahilinə, göllərə varsam,
Səninlə düşməyə yarıqlar yazsam,
Sözünlə hər dərdi, müşgülü çözsəm.

Qəbrimdə mələklər sual etsə də,
Əzrayıl dilimi min yol kəssə də
Ana dilimdə de mənə! – deyərəm,
Dilimdə doğma bir nəğmə ölərəm.

Könlümü qayğılar didib – yıxanda,
Millətimin hür ulduzu doğanda
Doğma dil, başqa şey ağıma gəlməz,
Bir böyük sirrimsən, düşmənlər bilməz.

Çevirəni **Əhməd Oğuz**

Türk şairi
NAZİM HİKMƏT
(1902-1963)

Avtobioqrafi

Partimdən qoparmağa yeltəndilər məni
sökmədi yıxılan bütələrin altında da əzilmədim

1951-də bir dənizdə gənc bir arxadaşla yürüdüm üstünə ölümün
52-də çatlaq bir ürəklə dörd ay sırtüstü bəklədim ölümü

sevdiyim qadınları dəli kimi qısqandım
bu qədərlik həsəd etmədim Şarloya belə
aldatdım qadınlarımı
danışmadım arxasından dostlarımla
içdim, amma axşamçı olmadım
hər alınımın təriylə çıxardım əppək paramı nə mutlu mənə
başqasının hesabına utandım yalan söylədim
yalan söylədim başqasını üzümək üçün
amma durub dururkən də yalan söylədim

mindim trene, uçağa, avtomobilə
çoxları minə bilmir
operaya getdim
çoxları gedə bilmir, adını belə eşitməmiş operanın
çoxlarının getdiyi kimi yerlərə də mən getmədim 21-dən bəri
cameyə, kilsəyə tapınağa havraya böyücüyə
amma qəhvə falına baxdırdığım oldu
yazılarımın otuz – qırx dildə basılır
Türkiyəmdə Türkcəmlə yasaq
Kansərə yaxalanmadım daha
yaxalanmam da şərt deyil
baş bakan filan olacağım yox
maraqlısı da deyiləm bu işin
bir də hər bə girmədim
sıgnaqlara da enmədim gecə yarıları
yollara da düşmədim pike yapan uçaqların altında
amma sevdalandım altımışıma yaxın
sözün qıçası, yoldaşlar,
bu gün Berlində kədərdən gəbərməkdə olsam da,
insanca yaşadım deyə bilərəm
və daha nə qədər yaşaram
başımдан nələr keçər daha
kim bilir

1961, 11 sentyabr, Doğu Berlin

Mühacir Azərbaycan şairi

HƏBİB SAHİR

(1903-1988)

Dil – söz çələngi

Həyat şirindir

Nə qədər də qara olsa günümüz,
Bu beş günlük qısa həyat şirindir.
Qaranlıqsa gecə, səhər işıqdır,
Fikir darsa, mavi dəniz əngindir.

Türkcə yazdım, şirinləşdi sözlərim,
Gözlük taxdım
Aydınlaşdı gözlərim,
Gündən – günə soldu yazıq ürəyim,
Dağ yolunda itdi ayaq izlərim.

Türk şairi
NƏCİB FAZİL QISAKÜRƏK
(1905-1983)

Necib Fazil Qisakürək

Saçların

Saçların çır – çılpaq çiyindənən axsın
Mərmər üzərindən keçən su kimi.
İçində bir əzgin hiss duyacaqsan
Yay vaxtının gündüz uyğusu kimi.

Saç tel – tel, örtülər hər tül – tül düşər,
Gözümün dəydiyi yerə gül düşər.
Sonunda sənə də bir könül düşər,
Könlümün indiki duyğusu kimi.

Dillərdə tökülüb sayılır saçın,
Sıcaq nəfəslərdə bayılır saçın,
Bir tüstüdür, qəlbə yayılır saçın
Qaralan gözlərin buğusu kimi.

Türk şairi
ORXAN ŞAIQ KÖKYAY
(1908-1997)

Bu vətən kimin

Bu vətən torpağın qara bağrında
Sıra dağlar kimi duranlarındır.
Bir tarix boyunca onun uğrunda
Özünü tarixə verənlərindir.
Tutuşub kül olan ocaqlarından,
Şahlanıb köpürən irmaqlarından.
Hüdudlarda qəza bayraqlarından
Alnına işıqlar vuranlarındır.

Ardına baxmadan yollara düşən.
Şimşək kimi çaxan, sel kimi coşan,
Hüduddan düduda yol bulub qoşan
Cəbhədən cəbhəni soranlarındır.

İrəli atılıb sellərcəsinə
Köksündən vurulub tam ərcəsinə,
Bir gül bağçasına girəcəsinə,
Bu qara torpağa girənlərindir.

Tarixin dilindən düşməz bu dastan,
Nəhrlər qazidir, dağlar qəhrəman.
Hər daşı bir yaqut olan bu vətən
Can vermə sirrinə ərənlərindir.

Kökyayam, nə yazsam ziyadə deyil,
Bu sevgi bir quru ifadə deyil,
Səncileyin həzmi rüyada deyil,
Topun namlısından görənlərindir.

Güney Azərbaycan şairi

SEYİD MƏHƏMMƏDHÜSEYN

ŞƏHRİYAR

(1906-1988)

Səhəndim

(səhəndə məktub)

Fraqmentlər

Şah dağım, çal papağım, el dayağım, şanlı Səhəndim!

Başlı tufanlı Səhəndim.

Başda Heydərbabatək qarlı, qırovla qarışıbsan,

Son, ipək telli buludlarla üfüqdə sarışıbsan.

Savaşırkən barışıbsan.

Göydən ilham alalı, sirri səmavata dəyərsən,

Hələ ağ kürkü bürün, yazda yaşıl don da geyərsən,

Qoradan halva yeyərsən.

Dedin Azər elinin bir yaralı nisgiliyəm mən,

Nisgil olsam da, gülüm , bir əbədi sevgiliyəm mən,

Yad məni atsa da, öz gülşənimin bülbülüyəm mən,

Elimin farsıca da dərđini söylər diliyəm mən

Haqqa doğru nə qaranlıq işə, el məşəliyəm mən,

Əbədiyyət gülüyəm mən.

Türkün dili

Türkün dili tək sevgili, istəkli dil olmaz,
 Özgə dilə qatsan, bu əsil dil əsil olmaz.
 Öz şeirini farsa, ərəbə qatmasa şair,
 Şeiri eşidənlər, oxuyanlar kəsil olmaz.
 Pişmiş kimi şeirin də gərək dad – duzu olsun,
 Kənd əhli bilirlər ki, doşabsız xəşil olmaz.
 Sözlər də cavahir kimidi, əsli bədəldən
 Təşxis verən olsa, bu qədər zir – zibil olmaz.
 Şair ola bilməzsən anan doğmasa şair,
 Missən, a balam, hər sarı köynək qızıl olmaz.
 Ötməz, oxumaz bülbülü salsan qəfəs içrə,
 Dağ – daşda doğulmuş dəli ceyran həmil olmaz.
 İnsan odu tutsun bu zəlil xalqın əlindən,
 Allahı sevərsən, belə insan zəlil olmaz.
 Hərçənd Sərabın südü çox, yağ – balı çoxdu
 Baş ərşə də çatdırsa, Sərab Ərdəbil olmaz.
 Millət qəmi olsa, bu cocuqlar çöpə dönməz,
 Ərbablarımızdan da qarınlar təbil olmaz.
 Məndən də nə zalım çıxar, oğlum, nə qisasçı,
 Bir dəfə bunu qan ki, ipəkdən qəzil olmaz.
 Düz vaxtda dolar taxta – tabaq ədviyyə ilə,
 Onda ki, nənəm sancılanar, zəncəfil olmaz.

Fars şairi çox sözlərini bizdən aparmış,
Sabir kimi bir süfrəli şair pəxil olmaz.
Türkün məsəli, folkloru dünyada təkdi,
Xan yorğanı kənd içrə məsəldir mitil olmaz.
Azər qoşunu qeysəri – Rumi əsir etmiş,
Kəsrə sözüdü, bir belə tarix nağıl olmaz.
Bu Şəhriyarın təbi kimi cimməli çeşmə
Kövsər ola bilsə, demirəm, Səlsəbil olmaz.

Azərbaycan və özbək şairi

MƏQSUD ŞEYXZADƏ
(1908-1967)

Məqsud Şeyxzadə

Türk milləti

Kimsən, haralısan sorursan, ey dost,
Bir vaxt ərzə işıq saçanlar bizik.
Köksümüz içində qaplanlar yatar,
Himalay dağını aşanlar bizik.

Biz şirlərin, fillərin
Bağrındakı qüvvətiz!
Əski, yeni dillərin
Anlatdığı millətimiz!

Bir vaxt cilovlamışığı at kimi Nili, Qanqı,
Yaramıza basmışığı odlu, buzlu torpağı,
Al günəşə tən durub türkün ulu bayrağı.
Altay bizim, Qaf bizim, Ural bizim yolumuz,

Dunay, Volqa, Selenqa, Kür, Yenisey qolumuz,
Qarşımızı kəsməmiş nə qar, külək, nə də buz.
Serbistana varmışığı, Türküstana keçmişik,

Ən qədim bulaqların gözündən su içmişik,
Yalnız torpaqlara yox, ürəklərə köçmüşük,

Torpağımız genişdir, dibsiz səmalar qədər,
Ovcumuzda Türkiyə, Əfqanıstan görünər,
Hara getsək o diyar çiçəklərə bürünər.

Biz otların, güllərin
Ruhundakı şəfqətiz.
Əski, yeni dillərin
Anlatdığı millətsiz!

Gəlin, Çin Xivəsini xilas eyləyək Çindən,
Keçək qədim Heratdan, Buxaranın içindən,
Orağı yasaq etsin, dönsün kəndli biçindən.

Biz yuxulu başlarda
Mürgüleyən qüvvətiz.
Əski, yeni dillərin
Anlatdığı millətiz!

Kırım – tatar şairi
ƏŞRƏF ŞƏMİZADƏ
(1908-1978)

Əsrəf Şəmizadə

Doğma dil

Bu zəngin dil – xalqımızın
Qəlb sevinci, fəqanı.
Türk dilləri gülzarının
Ən çiçəkli fidanı.

Mənim işim – bu fidandan
Süslü gülləri dərmək.
Onlardan bir dәмət yapıb
Sonra xalqıma vermək.

Onda var güz gözəlliyi
Dalğaların ofgəsi.
Səhər vaxtı tazəliyi
Gecələrin xoş səsi.

Burda həsrət anaların
Bədduası, duası.
Burda Beybars, Boraların
İqtidarı, dühası.

Açıq yerdən əsən yelin
Dalğınlığı – bu dildə.
Yaralanan şahin quşun
Çılğınlığı bu dildə.

Bir çox mədəni xalqlarda
Olan kimi, bizim də
İşdə böylə xəznəmiz var
Əlimizdə bu gün də.

Bu dil, dostum, mənim, sənin
Xalqımızın anına¹
Ürəyinə, zehninə
Damarına, qanına
Sinmiş bəbə çağımızda
Anamızın südüynən
Nənələrin dadlı, şirin
Nəğməsiynən, beytiynən.

Sevinəndə güvəncini
Xalq bu dildə bildirmiş.
Dalaşanda yanğısını
Yenə onla söndürmüş.

¹ Anına – yaddaşına

Səkkiz yüz il bundan əvvəl
 Kırmlı Mahmud Qasım
 Kəfədə bu dildə yazdı
 “Yusif və Züleyxasın”.

Min altı yüz sənələri
 Şairə Leyla Bikeç
 Qonşularda qadın deyil
 Erkek şairlər yoxkən
 Yaxın Şərqdə türk şairlər
 Müşairələrində
 Beyt qoşmaqda pək çoxların
 Çıxarmamış önünə.
 Bir gün boylə bir yarışda
 Sadəliyi rədd edən
 Xəyyam kimi yalnız şərab
 Məzələrin mədh edən
 Bir çox məmur şairlərə
 Şakalarla söz atır
 Leyla Bikeç gülgüsüylə
 Üzlərini qaraldır:
 “Eyşi – nuşə nemət dolu
 Süfrəyə göz atmagil,
 Həyat zövqü, fərəhliyi
 Gəlməz yalnız bu ilə.
 Bax, sən, lalə kimi süslü,
 Narın çiçək, şükranla

Bütün ömrü qidalanı
Fəqət soğan suyuyla...”
Deb,¹ məth etmiş qənaətkar
Suslu, narın lələsin
Saf ədəbi dilimizin
Gurladıb şələləsin...

Mən bunları bilə - bilə
Nasıl edib coşmayım?
Nasıl edib qürurlanıb,
Sevinməyim, daşmayım?

Öz – özümə mən bununçün
Gecə - gündüz vurnuxub
Şərimə söz cövhərin
Bu xəznədən götürüb
Hər sətirim gəncə, qarta²
Anlayışlı olsun deb
Bu əsil dil yaş³ nəsilin
Damağına dolsun deb
Geniş qıpçaq dəryasıyla
Dolu nəfəs alıram.
Çünki mən də bu dəryanın
Bir damcısı oluram.

¹ Deb – deyib

² Qart – Yaşlı, qoca

³ Yaş – gənc

Azərbaycan şairi
HƏMİD NİTQİ
(AYDAN)
(1920-1999)

Ana dil – sevgili dil

İran bizim ev-yurd və gözəl doğma vətəndir
Eşqilə göz aydın və könüllər dəxi şəndir
Heç olmasa min ildi bu torpaqlara girdik
Min dürlü əmək, göz yaşı, qan uğruna verdik
Altayları tərək eyləyərək sel kimi daşdıq
Dağ – düz demədik isti, quraq çölləri aşdıq
Şamanlığı atdıq, ulu İslama quşandıq
Bir təp – təzə eşq oduna yandıq və tutuşduq.
Bir sirli əl sanki bizimləydi bərabər
Yüz mənzil uzaqdan bizi səslərdi bu yerlər
Pas qalmadı artıq nə ürəkdə, nə də dildə
Qorqud Dədənin sözləri nəqş oldu könüldə:
“Ey şanlı igid qəhrəman ellər uğur olsun!
İslam bərəkətiylə cahan nur ilə dolsun!
Quran, o bizim rəhbərimiz, bürhanımızdır
Əyriylə düzü seçmək üçün nizanımızdır
Hər kəlməsi bir çeşmə ki, nurlar axar ondan

Hər cümləsi ucsuz və bucaqsız ulu ümman
Ey qəhrəman ellər yenə ölkən səni gözlür
Allaha təvəkküllə yeri çökmünü sürdür
İran vətənidir əbədiyyən bunu bilgil
Get, bağına bas yurdunu candan ona sevgil”.
Qorqud Dədənin xeyir – duasın alan ellər
Üz qoydu axın yollarına titrədi hər yer
Gündüz – gecə el sel kimi dörd nal düzü keçdi
Ulduzlu saraylarda “gələn türk” yolu kəsdi
Çöl bitdi, nəhayət, sıra dağlar yolu kəsdi
Mənzil yaxın artıq – deyə ellər də tələsdi
Lakin nə keçid vardı, nə yol, olsa da yer – yer
“Dur gəlmə”, deyənlərlə savaşımaqdı müqəddər
Tər, göz yaşı, qan qiymətinə İrana girdik
Son bəylik üçün bir sıra əvvəllər əsirdik
Min dürlü məşəqqətlə bizim qəhrəman ordu
Bu ölkədə tohid adına yurdunu qurdu
Sərkərdə səbuklarla elin sanı ucaldı
Türkün adı hər güşədə min vəlvələ saldı
Zəncirdə əsirkən yenə azad ola bildik
Dünyada baş olduqsa da adil qala bildik
Türk öz çağının ən mədəni hökmünü qurdu
Vurduysa qılınc, ancaq inam uğruna vurdu
Türkün Törəsi acizə yardımdı, köməkdi
Hər kimsəyə olduqca məhəbbət eləməkdə.
Türk – fars demədən hər kəsi qardaş deyə gördük

Farsa yeri gəldikdə vəzirlik belə verdik
Din bir tərəfə heç nəyə biz dəymədik hərgiz
Hər kimsəyə “gəl türkü danış” söyləmədik biz
Tam tərsinə biz farscanı sevdik və becərdik
Qışda quruduq, bağda bağbanlığın etdik
Şairləri yüzlərcə çağırdıq və yaşatdıq
İnsaf ki, fars şeirinə bizlər təməl atdıq
Günlər tükənib, aylar ötüb, keçdi yüz illər
Allah bərəkət verdi də, artdı bizim ellər
Ard – ardına qardaşlarımızdan gələn oldu
Altay ətəyindən boşalıb İrana doldu
Hökm etdi bu yerlərdə peya – pey uzun illər
Mahmud, Məlik şah, Cəlaləddin, Səncər
Farslarda sədarət, bizim ellərdə imarət
Olduq hamı qardaş, hamı yoldaş və bir ümmət
Şadlıqları, matəmləri birlikdə bölüşdük
Bir yerdə sevindik və bərabər qəmə düşdük.
İranda bütün qövmlərin tutduq əlindən
Hər rıştəyə, hər fənnə əl atdıq təməlindən
Sənətdə, ziraətdə, hünərdə əlimiz var
Bax hər yana, hər güşəyə bizdən neçə iz var
Saysan o böyük adları heç dəftərə gəlməz
Minlərcə əsatil adın insan sayə bilməz
İranımız eşqiylə çalışdıq saf ürəklə
Sidq ilə, səfa ilə və ən yaxşı diləklə
Lakin vətən afaqını sardıqca buludlar

Basdıqca quru şaxta, ələndikcə soyuq qar
Buz rəngli səmada qara bir qorxu uçuşdu
Bostan pozulub, bağçamıza qarğa doluşdu
İranı abad, bizləri şad istəməyənlər
Öz kefi nəfi üçün hər zadı bərbad eləyənlər
Bu ölkədə əqvam ara hər haqqı dananlar
Öz niyyətini eylədilər böyləcə izhar:
“Bir irqin o bir irqlərə üstünlüyü varmış
Aryadan olan olmayana fəxr satarmış
Türkü deyə bir dil nə gəzər, Azəri varmış
Milyonla o dildə danışansa xatakmış”.
Lakin bu qaranlıq da, nəhayət, sona erdi
Buzlar əridi, yel də bahar müjdəsi verdi
Gəl qardaşım, ey fars danışan yaru bəradər
Qoy mazidə qalsın qara günlər, ağır illər
Qoy millətimiz, ümmətimiz birlik içində
Ta həşrə qədər xoş yaşasın öz vətəninə
Qoy bədxahımız bizdəki birlikdən üzölsün
Qoy ölkədə həm türk üzü, həm fars üzü gülsün
Mən türkü yazırsam yenə sən varsan içində
Bax əldəki hər barmaq bir başqa biçimdə
Biz türklər üçün həm bu və həm o dil əzizdir
Türkü anamız, fars dili – sevgilimizdir.

Azərbaycan şairi
MƏHƏMMƏD BAĞIR NİKNAM
(1921-1946)

Mehəmməd Bağır Nıknam

Doğma dilim

Körpəliyin bir gün əvvəl ilində,
Ağlayırdım həzin – həzin beşikdə,
Anam mənə Azərbaycan dilində,
Lay – lay deyib oturardı keşikdə.

Təlim verdi anam mənə bu dildə,
Azərbaycan dili mənim dilimdir.
Şərəfət var, şücaət var bu eldə,
Azərbaycan eli mənim elimdir.

Xatircəməm doğma, şanlı elimdən,
Bağlamışam öz əlimə belimi.
Bunu bil ki, ala bilməz əlimdən,
Düşmən mənim şirin ana dilimi.

Hər millətin möhtərəmdir öz dili,
Buna görə dil bağlıdır həyata.
Çünki dildir həll eyləyən müşkülü,
Dil yol açar səadətə, nicata.

Bir millətin yurdun xarab eyləsən,
Yenə özün yığışdırar o millət.
Dilin alsan, bağrın kabab eyləsən,
O milləti məhv eyləyəər fəlakət.

Bu vətənin dağı, daşı, torpağı,
Aşınadır Azərbaycan dililə.
Söhbət edər qızıl gülün yarpağı,
Bülbül ilə Azəristan dililə.

Kərkük şairi
ƏBDÜLLƏTİF BƏNDƏROĞLU
(1937)

Əbdüllətif Bəndəroğlu

Öz dilim

Düşünürkən gözlərini
Çalxalanır Bakının
aydınlığı qarşımda.
Düşünürkən gülüşünü
Dalğalanır Xəzərin
suyu gözlərimdə.
Sən Xəzərin parçalanmayan
bir dalğasısan damarlarımda.
Sən dilinlə dilimi yaşadan
bir varlıqsan çağların günəşində.
Dilim dilinə bağlı,
əllərim əllərinə.
Bir sevgi mahnısı ucalır
ətrafımızdan.
Bir göyərçin qanadlanır
əllərimizdə.
Bayatıya qarışan

bir xoyrat dinlənir
dünyanın bir bucağında.
Öz dilimi,
Dilimlə öz dilimi
Payımı vermə yada
Qoy görsün öz dilimi.
Atəş məni yandırsa, -
Unutmam öz dilimi!...

Türkmən şairi
MEYVƏ TUVAQBAYEVA

Meyvə Tuvaqbayeva

Türkmən dili

Goroğlunun Qıratını kişnədib,
Yağı sarı Keymur oxun atanı.
Ulduz dağın tərəsindən yol salıb,
Qırx igidlə qoruyan bu Vətəni.

Qeyri elə düşsək, Türkmən dilində
Nəgmə deyib qurtarmırıq vəsfini.
Xalqın ürəyinə yazıbdır baqi
Azadlığa sevgi ilə əslini.

Əsrlər aşıbdır, qalıbdı möhkəm
Həm qalıbdır Goroğlunun nəgməsi
Ana dili həm də sevgili diyar
Türkmənin başının uca namusu.

Neçə düşmən döyüşsə də qəsdində
Düşməndən qorxmayıb əli Türkmənin.
Goroğlu gücünü cəmləyib mərdə
Türkməncə söyləyib eli Türkmənin.

Bolqarıstanlı türk şairi

ƏLİ BAYRAM
(1935)

Ana dilim

Gündüz mənim günəşimsən
Gecə yanan öz qəndilim
Vaz keçilməz bir eşimsən
Gözəl Türkcəm, Ana dilim.

Bir su kimi axıcısən,
Dilbər kimi yaxıcısən,
Həm dadlısən, həm acısən
Gözəl Türkcəm, Ana dilim.

İpək kimi bükülürsən
Yumaq kimi sökülürsən
İnci kimi tökülürsən
Gözəl Türkcəm, Ana dilim.

Çox nazıksən, yarpaq kimi,
Müqəddəssən topraq kimi,

Şərəflisən bayraq kimi
Gözəl Türkcəm, Ana dilim.

Dəniz qədər ənginsən sən,
Ahəngli və zənginsən sən,
Mənim bir tək dəngimsən sən
Gözəl Türkcəm, Ana dilim.

Sənsiz dünya haram mənə,
Sənsiz yaşam – vərəm mənə,
Nəşə, sevinc verən mənə
Gözəl Türkcəm, Ana dilim.

Ədəbiyyat

1. Anar, Nazim İbrahimov. Min beş yüz ilin oğuz şeiri. Antologiya, I kitab, Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 1999, 912 s.
2. Anar, Nazim İbrahimov. Min beş yüz ilin oğuz şeiri. Antologiya, II kitab, Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 1999, 1116 s.
3. Əbu Turxanın hikmət dünyası (prof.dr.Səlahəddin Xəlilovun təqdimatında). "Çaşıoğlu" nəşriyyatı, Bakı, 2012, 448 s.
4. Əli Polad. Üç min ilin hikməti. "Yurd" Nəşriyyat – Poliqrafiya birliyi, Bakı, 2004, 720 s.
5. Əbu Əli Həsən İbn Əli Xacə Nizamülmülk. Siyasətnamə. (farscadan tərcümə, əsər və müəllif haqqında qeydlər Rəhim Sultanovundur) Elm, Bakı, 1987, 208 s.
6. Qədim türk abidələrinə aid materiallar. Bakı, ADPU-nun nəşri, 1993, 60 s.
7. Qabusnamə (farscadan tərcümə, qeyd və şərhlərin müəllifi Rəhim Sultanovdur). Bakı, "Azərnəşr", 1989, 237 s.
8. Muxtar Cəfərov. Eşq pərvanəsi Mövlana Cəlaləddin Rumi. (II nəşr), Bakı, "Nurlan" Nəşriyyat - Poliqrafiya Mərkəzi, 2009, 264 s.
9. Oğuznamə (çapa hazırlayan, müqədimə, lüğət və şərhlərin müəllifi Samət Əlizadədir). Bakı, "Yazıcı", 1987, 223 s.
10. Yusif Balasaqunlu. Qutadqu bilik. Avrasiya press, Bakı, 2006, 440 s.

Mündəricat

Ön söz	3
Yüz illərin dil - söz bərəsində hikməti	5
Yüz illərin danışmaq - susmaq bərəsində hikməti	35
Yüz illərin ünsiyyət - əlaqə bərəsində hikməti	47
Yüz illərin yalan bərəsində hikməti	57
Axısqa (Məshəti) türklərinin dil-sözlə bağılı xalq yaradıcılığı	65
Yusif Balasaqunlu	68
“Qabusnamə”	75
Nizamülmülk	108
Əhməd Yügnəki	119
Mövlana Cəlaləddin Rumi	130
Aşıq Paşa	139
Əbu Turxan	140
“Oğuznamə”	144
Məhməd Emin Yurdaqul	147
Ziya Göyalp	149
Alampa	150
Bəkir Çobanzadə	152
Nazim Hikmət	154
Həbib Sahir	156
Nəcib Fazil Qısakürək	157
Orxan Şaiq Kökyay	158
Seyid Məhəmmədhüseyn Şəhriyar	160
Məqsud Şeyxzadə	163
Əşrəf Şəmizadə	165
Həmid Nitqi	169
Məhəmməd Bağır Niknam	173
Əbdüllətif Bəndəroğlu	175
Meyvə Tuvaqbayeva	177
Əli Bayram	178

Булудхан ХƏЛИЛОВ
DİL – SÖZ ÇƏLƏNGİ
Бакы – 2013

Korrektor:
Mahmud Qəzənfəroğlu

Operator:
Aybəniz Sultanova

Çapa imzalanmışdır: 07.I.2013
Nəşrin ölçüsü: 70x100 1/32. Ofset çapı.
Fiziki çap vərəqi: 11,3
Sifariş: 445
Sayı: 500